

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра романо-германської філології та методики навчання іноземних мов

Особливості німецьких темпоральних фразеологізмів

Кваліфікаційна робота здобувача

освітнього ступеня магістр

спеціальності 014 Середня освіта

014.02 Мова і література (німецька)

освітньої програми «Середня освіта:

Мова і література (німецька)

Шаповал Анастасії Іванівни

Керівник к. філол. н., доц. Шавловська Т.С.

Рецензент д. філол. н., проф. Шевчук Т.С.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри романо-германської філології та методики навчання
іноземних мов

протокол № 5 від «21» жовтня 2020 р.

Завідувач кафедри

[підпис] Габурко С.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК

«28» січня 2021 р.

Оцінка 97 відмінно
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

[підпис] Мельник Т.С.
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. РОЛЬ ТА МІСЦЕ ФРАЗЕОЛОГІЇ У НАУКОВОМУ ВИМІРІ.....	10
1.1. Підходи до визначення терміну «фразеологізм».....	10
1.2. Структура і семантика фразеологічних зворотів.....	14
1.2.1. Компонент як структурна одиниця фразеологізму	15
1.2.2. Основні ознаки німецьких фразеологізмів.....	16
1.3. Типологія фразеологічних одиниць у лінгвістиці	18
1.4. Визначення поняття «темпоральність». Категорія часу в німецькій мові	31
Розділ II. ТЕМПОРАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СИСТЕМІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	35
2.1. Національно-культурне підґрунтя темпоральних фразеологізмів німецької мови.....	35
2.2. Характеристика лексико-семантичного поля “ЧАС” та засоби його вираження в німецькій мові	38
2.3. Дослідження темпоральних фразеологізмів на матеріалі сучасних фразеологічних словників німецької мови.....	40
2.3.1. Лексико-семантична класифікація німецьких темпоральних фразеологізмів в рамках лексико-семантичного поля «ЧАС»	41
2.3.2 Структурно-семантична класифікація німецьких темпоральних фразеологізмів	50
РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В 10 – Х КЛАСАХ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	55
3.1. Особливості організації іншомовної освіти учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти.....	55
3.1.2 Сучасні підходи до вивчення фразеології в 10 класі	58
3.2 Вправи та завдання для урочної та позаурочної роботи (на матеріалі темпоральних фразеологічних одиниць).....	60
ВИСНОВКИ.....	68

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:	72
ДОДАТКИ.....	78

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФО – фразеологічна одиниця

ТФО – темпоральні фразеологічна одиниця

ФЗ – фразеологічні зрощення

ФЄ – фразеологічні єдності

ФС – фразеологічні сполучення

ЛСП – лексико-семантичне поле

ВСТУП

Кваліфікаційна робота на тему «Особливості німецьких темпоральних фразеологізмів» присвячена дослідженню фразеологічного фонду німецької мови, а саме темпоральних фразеологічних одиниць та виокремленню їхніх особливостей.

Інтенсивний розвиток фразеології як науки за останні десятиліття спричинив появу широкого кола проблемних питань у цій галузі. Різноманітні фразеологічні одиниці німецької мови формують фонд німецької фразеології, кожен аспект вивчення якого заслуговує детальної уваги. Фразеологізми віддзеркалюють особливе та специфічне для німецького народу бачення навколишнього світу, ситуацій, оточуючих людей та самого себе, котре успадковане носіями мови.

Фразеологічні одиниці часом постають кращим «перекладачем» етнічної культури народу та засобом аналізу його менталітету через домінуючу складову конотаційного значення закладеного в них (емотивність, мотивація). Сучасна лінгвістика на стику з суміжними галузями науки досліджує концепти, що мають відношення до інших сфер науки (психолінгвістика, лінгвофілософія, когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, топоніміка тощо). Фактично кожне зображення життя людини, від народження до смерті, особливості характеру, розумова активність, емоції, сприйняття світу залишає відбиток зокрема на фразеологічній системі будь-якої мови.

Особливе місце посідають основні онтологічні категорії, такі як простір та час. Саме вони становлять фундамент людського знання про світ. Рефлексія та сприйняття часу різних народів формує особливу культуру та знаходить своє власне відображення в мовній системі, зокрема в галузі фразеології. Лінгвістичний аспект категорії часу репрезентує сукупність засобів, за допомогою яких здійснюється вираження темпоральної сутності з

філософського та фізичного боку. Чималу роль у відображенні темпоральних мовних відносин відіграють фразеологічні одиниці.

Актуальність теми дослідження обумовлюється загальним інтересом сучасної науки до фразеологічних фондів мов світу, в яких якнайкраще відбито національно-культурну специфіку мови. Темпоральні фразеологічні одиниці як національно-марковані одиниці становлять інтерес для лінгвокультурогічних досліджень.

У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві дослідження проблемних питань фразеології розкривається у наукових доробках таких відомих лінгвістів як Виноградов Віктор Володимирович, Телія Вероніка Миколаївна, Чорнишева Ірина Іванівна, Ханс Георг Мюллер, Шарль де Баллі, Вольфганг Фляйшер, Гарольд Бургер та інших.

Серед наукових досліджень фразеології німецької мови останніх часів слід назвати роботи, Гарольда Бургера «Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen», Ярослава Барана та Миколи Зимомрі «Теоретичні засади фразеології», Ірини Чорнишевої «Фразеология современного немецкого языка», Вольфганга Фляйшера «Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache».

Проблемі категорії темпоральності у лінгвістиці присвячені праці Володимира Барчука «Грамматична темпоральність. Інтервал. Час. Таксис» (граматична темпоральність), Володимира Виноградова «Основные вопросы синтаксиса и предложения» (категорії часу дієслова), Олександра Бондарко «Основы функциональной грамматики: языковая интерпретация времени» (граматична семантика дієслова – вид і час), Олександра Потебні «Из записок по русской грамматике», Олександра Бондар «Лінгвістична категорія часу як відображення реального часу» (граматичний час, розрізнення граматичного та реального часу).

У сучасному лінгвістичному дискурсі проблема темпоральних фразеологічних одиниць виступає широким полем для дослідження. Аналізу концепту «ЧАС» на фразеологічному рівні було присвячено праці Ольги

Афанасьєвої «Семантическая структура концепта «время» и ее отражение во фразеологических системах английского, испанского, русского языков», Людмили Захаровой та Юлії Шніп «Функціонально-семантична варіантність фразеологізмів з компонентом «ЧАС» в англійській мові».

Мета дослідження полягає у ґрунтовному аналізі темпоральних фразеологічних одиниць німецької мови з точки зору їхньої семантики та структури і спробі виокремити властиві їм особливості.

Мета передбачає розв'язання конкретних дослідницьких **завдань**:

1. розглянути основні підходи до вивчення фразеології та трактування поняття «фразеологізм»;
2. дослідити особливості фразеологічних зворотів на семантичному та структурному рівні;
3. проаналізувати компонент як структурну одиницю фразеологізму, розглянути класифікації компонентів фразеологізмів;
4. вивчити основні ознаки німецьких фразеологізмів;
5. детально розглянути класифікації фразеологічних одиниць, запропоновані вченими-лінгвістами;
6. розтлумачити поняття «темпоральність» та визначити категорію часу в німецькій мові;
7. охарактеризувати лексико-семантичне поле «ЧАС» і надати приклади його вираження у німецькій мові;
8. дослідити значення німецьких темпоральних фразеологізмів у лінгвокультурному аспекті;
9. розробити власну класифікацію темпоральних фразеологічних одиниць;
10. проаналізувати сучасні вимоги до вивчення іноземних мов, зокрема фразеології, у 10-х класах у закладах загальної середньої освіти;

11. розробити вправи та завдання для самостійної роботи учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти на матеріалі тепоральних фразеологізмів.

Об'єктом дослідження виступає фразеологічний фонд німецької мови, а **предметом дослідження** є німецькі тепоральні фразеологічні одиниці.

Для досягнення поставленої мети та завдань в процесі роботи було використано такі методи:

- описовий метод і його прийоми: для збору фактичного матеріалу з лексикографічних джерел та словників (інвентаризація), для класифікації та систематизації фразеологізмів, опису властивостей та характеристик тепоральних фразеологічних одиниць (прийом внутрішньої інтерпретації);
- компонентний аналіз – для виділення архісеми у складі фразеологічної одиниці;
- опозиційний прийом структурного методу – для поєднання фразеологізмів в парадигматичні групи на основі їхньої спільності або відмінності;
- лінгвокультурологічний метод – для виявлення зв'язку між семантикою фразеологічних одиниць та культурою німецького народу.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у тому, що вперше робиться спроба класифікувати німецькі тепоральні фразеологічні одиниці та розробити структурно-семантичну і лексико-семантичну класифікації на їх основі, здійснити кількісний та відсотковий підрахунок тепоральних фразеологізмів за домінуючою семою.

Джерельною базою дослідження виступають наукові доробки вчених-лінгвістів у галузі лінгвістики, а саме фразеології, одно- та двомовні словники німецьких фразеологічних одиниць, праці з методики викладання іноземних мов.

Практичне значення одержаних результатів роботи: матеріали кваліфікаційної роботи можуть використовуватися для написання курсових

робіт, рефератів, при розробці фразеологічних класифікацій, під час укладення фразеологічних словників, для розробки планів уроків німецької мови у старших класах у закладах загальної середньої освіти.

Результати апробації кваліфікаційної роботи: основні результати дослідження викладено у доповідях на двох всеукраїнських науково-практичних конференціях: V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально- економічних наук» (Ізмаїл, 14 листопада 2019), X Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента» (Ізмаїл, 15 травня 2020) та одній міжнародній студентській науковій конференції «Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки» (Запоріжжя, 27 листопада 2020). Статті за доповідями надруковані у збірниках матеріалів конференцій.

Публікації:

1. Особливості німецьких фразеологізмів-параформ. *Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально- економічних наук* : за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. 412 с. С. 232 – 236.

2. Особливості німецьких фразеологізмів з компонентами часу. *Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента*. Вип. 10. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2020. 202 с. С. 152 – 155.

3. Національно-культурне підґрунтя німецьких темпоральних фразеологізмів. *Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки* : матеріали міжнародної студентської наукової конференції 27 листопада, 2020 рік. Запоріжжя, Україна: Молодіжна наукова ліга, 2020. С. 65 – 67.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, основної частини, що містить три розділи, останній з яких – методичний, висновків, списку використаних джерел та

літератури і додатків. Загальний обсяг роботи – 92 с. Кількість використаних джерел – 65 позицій, з них 11 іншомовних.

РОЗДІЛ I. РОЛЬ ТА МІСЦЕ ФРАЗЕОЛОГІЇ У НАУКОВОМУ ВИМІРІ

1.1. Підходи до визначення терміну «фразеологізм»

Фразеологія як мовознавча дисципліна є надзвичайно молодого дисципліною і особливе місце у її розвитку посідає радянське мовознавство, що наслідувало російське мовознавство XIX століття. Російські лінгвісти другої половини XX століття виділили окремий вид словосполучень – фразеологізми – і створили передумови для подальшого розвитку теорії фразеології (В. В. Виноградов, О. І. Молотков, О. О. Потебня, О. О. Шахматов та ін.) [13; 26].

На розвиток фразеології істотно вплинула праця Шарля де Баллі «Стилістика французької мови». Надзвичайні досягнення Баллі були докладно досліджені радянськими мовознавцями. Баллі розглядав семантичні властивості фразеологізмів. При цьому він розділив ФО на сталі словосполучення з ознакою ідіоматичності і сталі словосполучення без ознак ідіоматичності [4].

Англійські та американські дослідники, такі як Л. П. Сміт, А. Маккай, Д. Сейдл, В. МакМорді використовували термін «ідіоми» у своїх працях з фразеології. Під терміном «ідіоми» вони мали на увазі вирази, на семантику котрих не впливають значення їхніх окремих компонентів. Більше того, ідіоми розглядаються як втілення в життя культурного знання, лінгвістичних та культурних стереотипів, які виявляють національно-лінгвістичну народну свідомість [45; 61; 63].

Завдяки працям В. Виноградова фразеологія стала самостійним розділом лінгвістики у 1940-х роках. Саме він перейшов від певного емпіричного опису феномена фразеології до теоретичного дослідження законів фразеології, а його поділ ФО на три групи достатньо довго залишався

панівним. Проте фразеологізми існували завжди, вони були невід'ємною частиною повсякденного спілкування [13].

Перші збірки зворотів, що нагадували прислів'я, існували ще у біблійні часи («Книга мудрості Соломона»). У період античності Гомер у своїх творах використовував вислів «крилаті слова», у 1500 році Еразм Роттердамський опублікував збірку «народної мудрості», яка включала в себе латинські прислів'я та приказки під назвою «*Adagiorum Collectanea*» [34, с. 121].

Найстаріша збірка німецьких прислів'їв та приказок – тритомна робота М.Ф. Петерса «*Der Teutschen Weißheit*» 1604 року. У 1663 році вчений Й. Г. Шоттель написав роботу під назвою «*Ausführliche Arbeit von der Teutschen Haupt-Sprache*», де докладно описав німецькі прислів'я та приказки. У 18 ст. вивченням фразеологізмів займався Й. Г. Готшед. Він виділив окремі види фразеологізмів, але дещо не послідовно. Його метою було зробити опрацювання фразеологізмів більш вагомим під час вивчення іноземної мови [59, с. 16]. У 19 столітті з'явилися перші «чисті» збірки приказок та прислів'їв. Авторами були Г. Шрадер, У. Борчард, та А. Ріхтер. У той же час з'явилася перша робота, в котрій автор намагався відокремити прислів'я від приказок – праця К. Ф. Вандера «*Das Sprichwort, betrachtet nach Form und Wesen, für Schule und Leben, als Einleitung zu einem großen volksthümlichen Sprichwörterschatz*» 1836 року [59, с. 17].

Для того, щоб визначити роль та місце фразеологічних одиниць у системі німецької мови, по-перше, слід дати визначення поняттям «фразеологізм» та «фразеологія».

Фразеологія – це відносно молода дисципліна, предмет вивчення якої складають особливі мовні одиниці. Поняття «фразеологія» має подвійне тлумачення за Гарольдом Бургером. З одного боку – це лінгвістична дисципліна, яка є частиною лексикології, але може розглядатися як самостійна дисципліна. Предметом фразеології є фразеологізми (усталені словосполучення, сталі мовні групи, ідіоми, прислів'я та приказки). З іншого

боку – це назва предметної галузі, що містить у собі фразеологізми конкретної мови [57].

Термін «фразеологія» походить з грецької мови і тлумачиться як *phrasis* – мовний зворот, *logos* – вчення (до цієї сфери мають відношення терміни *Phraseologie, Phraseologismus*), а термін «ідіома» означає – особливість, своєрідність (*Idiom, Idiomatik*).

Багато хто з видатних лінгвістів намагався дати визначення поняттю «фразеологізми». Так, І. І. Чорнишева визначає фразеологізми як «сталі комплекси слів різноманітних структурно-синтаксичних типів з одинарним зв'язком складових, чиє значення виникає через повну або часткову трансформацію постійних компонентів» [51, с. 18].

Енциклопедичний словник дає таке визначення: «Фразеологізми – це сталі словосполучення більшою мірою з переносно-образним значенням, які не виводяться із значення їхніх складових компонентів з постійним лексичним складом» [7, с. 155].

Лінгвіст-лексикограф Т. Ф. Єфремова позначає фразеологізми як «стійкі звороти мовлення, притаманні певній мові» і як наслідок, фразеологізми не перекладаються дослівно на іншу мову, мають самостійне значення, яке в цілому не є сумою значень їхніх компонентів [20, с. 27]. Укладники словників І. С. Ожегов та Н. Ю. Шведова під фразеологічними одиницями мають на увазі «усталені вислови з самостійним значенням близьким до ідіоматичного» [39, с. 31]. Мовознавець-фразеолог В. П. Жуков вважає, що фразеологізм – це «вільно відтворюваний у мовленні зворот, побудований за принципом підрядних та сурядних словосполучень, який має цілісне або частково цілісне значення». Фразеологічний зворот починається тоді, коли закінчується смислове значення його компонентів [22, с. 11]. Доктор філологічних наук, професор Л. Д. Чеснокова та В. В. Бабайцева визначають фразеологізми як усталені сполучення слів, які близькі за лексичним значенням до одного слова [46, с. 35].

Поряд із поняттям «фразеологізм» у німецькому мовознавстві існують такі поняття як «Phrasem», «Phraseolexem», «Phraseotextem». Поняття «Phraseolexem» запропонував лінгвіст Клаус Дітер Пільц, позначивши так звану групу слів, яка складається більшою мірою з двох окремо написаних слів та використовується як лексико-семантична одиниця та не є реченням [60, с. 79]. Під терміном «Phrasem» Райнер Еккерт та Курт Гюнтер мають на увазі лише ідіоматичні фразеологізми, наприклад *ins Fettnäpfchen treten* – смертельно образити когось або *das ist alles kalter Kaffee* – це вже давно всім відомо [65, с. 518]. Під поняттям «Phraseotextem» розуміють прислів'я, наприклад *Morgenstund hat Gold im Mund* – хто рано встає, тому Бог дає [65, с. 718], а також повсякденні вислови на кшталт *Guten Morgen* – Доброго ранку [65, с. 690] та *meiner Meinung nach* – на мою думку [65, с. 773].

Мовознавці О. Ленкова та А. Ізкоз розглядають фразеологічні одиниці з точки зору збагачення словникового запасу мови, адже фразеологізми дійсно збагачують мову, надають їй певне смислове забарвлення [27, с. 38]. Фразеологічні звороти і лексичні одиниці є готовими одиницями мовлення, вони не виникають спонтанно, а є сталими, закріпленими у підсвідомості людини фразами.

Беручи до уваги вищезазначені тлумачення терміну «фразеологізм» ми в нашій роботі досліджуємо фразеологізми як стійкі звороти мовлення, притаманні певній мові, що не перекладаються дослівно на іншу мову та мають самостійне значення яке утворюється внаслідок повної або часткової десемантизації їхніх компонентів.

Таким чином, фразеологізми посідають важливе місце у системі німецької мови, збагачуючи та розширюючи словниковий запас мови. Фразеологізми виконують функцію лаконізації мовлення, роблячи його чітким та стислим. Завдяки фразеологізмам мовець має можливість короткою фразою замінити ціле речення. Доцільно нагадати, що не можна змінювати під час мовлення фразеологічні звороти, а саме – замінювати певні компоненти іншими, або вставляти нові та важливо не забувати, що

фразеологізми не вживаються у прямому смислі. За фактом – велика кількість ФО у мові вказує на її багатство та різноманітність і з цього можна зробити висновок, що неможливо вивчати німецьку мову без вивчення її фразеологізмів.

1.2. Структура і семантика фразеологічних зворотів

Ідіоматичні звороти або сталі словосполучення, завжди привертали увагу дослідників і були багатим полем для лінгвістичної роботи. Фразеологічні одиниці можуть містити у собі різні компоненти, такі як зооніми, гастроніми, ортоніми, компоненти кольору, природи, метеорологічні компоненти, соматичні компоненти, тощо. Багато дослідників вивчали компоненти фразеологізмів: наприклад В. Жуков досліджував компонентний склад фразеологізмів, О. Левченко аналізувала національно-марковану лексику як компонент фразеологічних одиниць, О. Вакк та Р. Вайнтрауб опрацьовували соматичні фразеологічні одиниці, Б.Лабінська виокремлювала особливості німецьких фразеологізмів з компонентом на позначення фізичного стану людини, Д. Добровольський диференціював фразеологізми з національно-культурним компонентом, Н. Лалаян проводила аналіз фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом, Н. Головіна досліджувала специфіку фразеологізмів зі значенням побажання, О. Афанасьєва характеризувала семантичну структуру концепту «Час» в контексті фразеологічних фондів англійської, іспанської та російської мов [21; 32; 11;10;15; 19;3].

Фразеологізми володіють особливим, у порівнянні зі словом, специфічним значенням, яке прийнято називати фразеологічним. Зазвичай це значення тим своєрідніше, чим ідіоматичніше зворот та чим більше компоненти фразеологізму трансформовані в семантичному відношенні. Під час визначення специфіки фразеологічного значення потрібно перш за все спиратися на ті елементи мовної структури, котрі безпосередньо залучені до

реалізації значення фразеологізму. Важливу функцію при цьому виконують компоненти фразеологізму, адже фразеологічне значення має компонентну основу, а в окремих випадках загальне значення фразеологізму витікає із послабленого значення його компонентів [21].

Фразеологізми утворюються з часом, а процес творення фразеологізмів має назву фразеологізації, протягом якої окремі складові фразеологічного звороту втрачають своє первинне значення повністю або частково, тобто десемантизуються. При цьому фразеологічне значення не залежить від семантики окремих слів, а формується шляхом утворення власного незалежного значення.

1.2.1. Компонент як структурна одиниця фразеологізму

За своєю структурою фразеологізми складаються з компонентів, виражених окремими словами, зазвичай частково або повністю десемантизованих. В реченні такі компоненти не виступають самостійними членами, на це право мають лише фразеологічні звороти.

За Жуковим, компонент фразеологізму є складовою частиною фразеологізму і характеризується семантичною маркованістю. Вчений виокремлює такі види компонентів фразеологізмів:

1. Категоріально марковані компоненти – визначаються за категоріальним значенням граматично опорного слова у словосполученні. Дієслівне словосполучення стає дієслівним фразеологізмом (*abgeschlossen haben* - *звести рахунки, покінчити з чим-н.* [37, с. 17]), субстантивне словосполучення стає субстантивним фразеологізмом (*liegende Güter* – *нерухоме майно* [37, с. 288]), прислівникові словосполучення – прислівниковим фразеологізмом (*früh und spät* – *вранці і ввечері; завжди, будь-коли* [37, с. 228]) тощо.

2. Дериваційно марковані компоненти відображають вплив морфем компоненту на значення фразеологічного звороту. Наприклад у

виразі *er kocht gar zu leicht über* – він дуже запальний [6, с. 672] на загальне значення впливає префікс *über* – у значенні ‚з надлишком, надмірно‘.

3. Прономінально (займенникові) та препозиційно марковані компоненти (прийменникові). Як приклад зворот *mit Feuer und Gift* – шалено, люто, несамовито [37, с. 207], за своєю структурою є прислівниковим, проте семантично співвідноситься з прийменником ‚mit‘ в значенні ‚разом з чимось‘ і маючи загальне значення способу дії.

4. Партикулярно марковані компоненти. Так у семантиці звороту *nicht von dieser Welt sein* – бути не від цього світу, бути відірваним від реальності [65, с. 837] помітний вплив негативної частки ‚nicht‘ на значення фразеологічного звороту, проте в інших фразеологізмах негативна частка посилює позитивне значення *nie mehr, nie wieder!* – назавжди, навіки! [6, с. 469].

5. Лексично марковані компоненти або слова-компоненти. Вони відомі як зооніми (слова, що позначають назви звірів), гастроніми (слова, що позначають страви, традиційну кухню), кольороназви, темпороніми (слова, що позначають час і тривалість), антропонімічні компоненти, гендерно марковані компоненти тощо. Зазвичай такі компоненти стають стрижневими.

6. Символічно марковані компоненти. Як приклад вирази, що мають у своєму складі компонент ‚Adler‘ (орел є символом свободи, гордості) – *den Adler fliegen lehren* - вчити вченого [37с. 23], *Adler fliegen nicht mit Holzkrächen* - куди орли літають, туди сорок не пускають [37с. 23], *Adler fangen keine Fliegen* - орел мухи не ловить [21].

1.2.2. Основні ознаки німецьких фразеологізмів

До основних ознак фразеологічних одиниць німецької мови відносяться:

1. *Idiomatizität* (ідіоматичність);
2. *Stabilität* (постійність, незмінність структури та компонентів);
3. *Lexikalisierung* (постійність лексичного складу);
4. *Reproduzierbarkeit* (відтворюваність).

Ідіоматичність (*Idiomatizität*). ФО зазвичай створюються з окремих слів, які не зберігають власного значення, для прикладу розглянемо такі фразеологізми: *ein alter Hase* – *досвідчений спеціаліст* [65, с. 327]; *eine lahme Ente* – *тюхтії* [37, с. 179] *aus der Haut fahren* – *втратити самовладання, роздратуватися* [37, с. 317]. Поряд із цілком ідіоматичними виразами існують групи слів з різними ступенями ідіоматичності. Окремі комбінації слів можуть визначатися як з'єднання вільних слів та існувати поряд зі сталими словосполученнями, напр.: *jemandem über den Kopf waschen* – *перестати коритися кому-н., перевершити кого-н.* [37, с. 403]; *die Weichen stellen* – *встановити початок чого-н.* [65, с. 830]; *zur Kasse bitten* – *вимагати гроші в кого-н.* [37, с. 372]. Дуже часто значення ідіоматичних виразів передається через образи (Метафори). Образ, який пов'язаний з виразом зазвичай не має відношення до прямого значення словосполучень: *Ins Fettnäpfchen treten* – *смертельно образити кого-н., зіпсувати стосунки* [37, с. 205] *In die Binsen gehen* – *загинути, пропасти, зникнути* [37, с. 103].

Стабільність (*Stabilität*). Поряд з ідіоматичними ознаками фразеологізмів знаходяться ознаки постійності та незмінності складових компонентів фразеологічних одиниць, які зазвичай не доповнюються, не можуть скорочуватися та замінюватися синонімами, наприклад слово «Stuhl» у складі фразеологізму *den Stuhl vor die Tür stellen* (у значенні «відмовити» [65, с. 728]) не може бути заміненим синонімом – *den Sessel vor die Tür stellen*. Фразеологічні звороти німецької мови можуть складатися з так званих «унікальних компонентів» (*unikalen Komponenten*), які існують лише у

рамках ФО, при цьому вони не є самостійними компонентами мовлення. Зазвичай це так звані фрази, кліше, шаблони та ін. *Fersengeld geben* – втекти, п'ятами накивати [37, с. 204]; *mit Verlaub gesagt* – з вашого дозволу [65, с. 792]; *auf dem Holzweg sein* – бути на хибному шляху, жорстоко помилятися [37, с. 347]

Лексикалізація та відтворюваність (Lexikalisierung, Reproduzierbarkeit). Фразеологізми завжди відтворюються у готовому вигляді, а не створюються під час мовлення та мають постійний лексичний склад. Саме цьому вони ще називаються *Wortgruppenlexeme, Paralexeme, Phraseolexeme*. Ознака відтворюваності фразеологізмів означає, що фразеологізми ніколи не виникають спонтанно під час мовлення, вони існують готовими конструкціями у підсвідомості мовця. Відтворюваність тісно пов'язана з ідіоматичністю та постійністю складових компонентів.

1.3. Типологія фразеологічних одиниць у лінгвістиці

Зарубіжні та вітчизняні вчені-лінгвісти [2; 1; 53; 44; 47] пропонували власні класифікації ФО: граматично-морфологічну, семантичну, лексико-семантичну, генетичну, структурну, стилістичну, ідеографічну, функціональну тощо.

Вчений Е. Агрікола сфокусувався на класифікації за семантичними критеріями і тому він виокремив «вільні» („freie“), «звільнені» („lose“) та «стійкі» („feste“) словосполучення. До граничної групи «звільнених» словосполучень входили перш за все неідіоматичні сталі називні комплекси: терміни (*der absolute Nullpunkt*), онімичні групи (*die Hohe Tatra, das Rote Meer*), стереотипні порівняння (*schwarz wie die Nacht*), певні конструкції з метафоричною семою одного з компонентів (*eiserner, fester Bestand*).

Стойкі словосполучення у свою чергу за ступенем «плавлення значення» поділяються на:

- прості фразеологічні сполучення – *Anordnungen treffen* – дати розпорядження [37, с. 36]; *in Anrechnung bringen* – брати на карб що-н. [38, с. 36];

- фразеологічні одиниці – *Öl ins Feuer gießen* – подливать масла в огонь [6, с. 483], *jmdm. geht ein Licht auf* – кому-н. одразу стало зрозуміло [6, с. 405];

- «нерухомі» фразеологічні сполучення (ідіоми) – *etw. auf dem Kerbholz haben* – мати на совісті [38, с. 377]; *mit dem Klammersack gepudert sein* – (розм.) ти наче з-за рогу мокрим мішком намаханий [38, с.382].

За особливою структурою Е. Агрікола вирізняв параформи або подвійні фразеологізми – *vor Jahr und Tag* – одного разу, колись [37, с. 361]; *weder Fisch noch Fleisch* – ні риба, ні м'ясо; ні пава, ні тава [37, с. 213];

Швейцарський лінгвіст Шарль де Баллі розробив семантичну класифікацію ФО, згідно з якою вчений поділив усі фразеологізми на чотири типи:

- 1) вільні словосполучення;
- 2) відносно вільні словосполучення;
- 3) фразеологічні ряди;
- 4) фразеологічні єдності.

Шарль де Баллі був першим, хто виділив внутрішні та зовнішні ознаки фразеологізмів, вивчав їхні структурні та семантичні особливості. Згодом радянський мовознавець Віктор Володимирович Виноградов розвивав ідеї Баллі. За його класифікацією усі ФО поділяються на три групи:

- фразеологічні єдності;
- фразеологічні зрощення;
- фразеологічні сполучення.

Фразеологічні єдності – словосполучення, в яких повністю зникає та поглинається індивідуальний смисл їхніх компонентів. Зазвичай такі вирази схожі на ізольовані слова, які формують єдності, мають переносне

(метафоричне)значення. Заміна слова у складі ФЄ або підстановка синонімів призводить до знищення метафори. У ФЄ сума значень елементів ніколи не дорівнює значенню цілого словосполучення, наприклад: *große Augen bekommen* – дуже здивуватися [37, с. 55]; *Schule machen* – знайти прихильників [38, с. 215]; *wieder auf die Beine kommen* – видужати, бути цілком здоровим [37, с. 86]; *eine putzige/ulkiye Gurke* - дивак [37, с. 286] *der hat aber (ein Paar) Gurken an* – на ньому поношені, старі черевуки [37, с. 286].

Фразеологічні зрощення визначаються як сталі словосполучення, які виникають на основі семантичного переосмислення, семантичної неподільності та незалежності значень компонентів від основного значення виразів. Часто до ФЗ належать саме ідіоматичні вирази або ідіоми, наприклад *Pech haben* – не мати вдачі; *Kohlendampf schieben* – голодувати, класти зуби на полицю [37, с. 393]; *ins Gras beißen* – врізати дуба [37, с. 279]. Зазвичай граматичні форми та значення ідіом не зумовлені нормами сучасної мови, а отже такі зрощення є граматичними та лексичними архаїзмами. Основна особливість ідіом – здатність виступати єдиним членом речення.

Фразеологічні сполучення – усталені образи, в котрих розуміння окремих слів необхідне для розуміння усього ФС. На відміну від фразеологічних зрощень та єдностей, склад фразеологічних сполучень припускає обмежену синонімічну підстановку або заміну певних компонентів, при цьому один із компонентів залишається незмінним, наприклад *Anordnungen / Vorbereitungen / Maßnahmen treffen*, але неможливо сказати: *Befehle / Erlasse / Gesetze treffen*

У галузі німецької фразеології існує функціональна класифікація ФО. Вона була представлена у 50-ті роки 20 століття, а її прихильниками були І. І. Чорнишева, І. А. Щукіна, Е. І. Різель [51, с. 69]. Дана класифікація охоплює всі усталені словосполучення німецької мови. Вона походить з експресивної та номінативної функцій мови, відповідно до цього розмежовують дві групи усталених словесних комплексів:

1. Стійкі словесні комплекси, що виконують лише номінативну функцію мови, наприклад: *die Bundesrepublik Deutschland* – Федеративна Республіка Німеччина, *saure Milch* – кисле молоко, *zum Ausdruck bringen* – виразити, висловити, продемонструвати що-небудь [37, с. 63].

2. Стійкі словесні комплекси, що виконують номінативно-експресивну функцію мови, наприклад: *Morgenstunde hat Gold in Munde* – хто рано встає, тому Бог дає [38, с. 256]; *ins Wasser fallen* – прогоріти, понести збитки [38, с. 356]; *nicht vom Brot allein lebt der Mensch* – не хлібом єдиним живе чоловік [37, с. 125]; *mit Ach und Krach* – ледве-ледве, з горем пополам [37, с. 21].

Крім семантичної та функціональної класифікації ФО німецької мови існує ще лексико-граматична класифікація. Її запропонувала радянський лінгвіст-германіст – М.Д. Городнікова [16, с. 21]. Згідно з цією класифікацією, фразеологізми розмежовуються за лексико-семантичним принципом та з урахуванням граматичних категорій, що є властивими для фразеологізмів. Вони поділяються на подані групи:

- дієслівні фразеологізми – ФО, яким властиві категорії особи, виду, часу, числа, способу і стану та які виражають значення дії: *intakt halten* – тримати в належному стані, в цілковитому порядку [37, с. 358]; *in der Klemme sitzen* – бути в скрутному становищі, сидіти на мілині [37, с. 386]; *in ein Extrem verfallen* – удаватися в крайність [37, с. 190]

- обставинні або адвербіальні фразеологізми – ФО, що виражають модальність і в свою чергу поділяються на якісні і обставинні: *mit Kling und Klang* – з брязкотом, з дзеньканням [37, с. 386]; *mit dem Kopf nach unten* – несподівано, зненацька [37, с. 402]; *mit Kußhand-* з великою радістю, з великим задоволенням, з дорогою душею, залюбки [37, с. 416]; *in vollem Gleichmut* – спокійно, байдуже [37, с. 272];

- іменникові або субстантивні фразеологізми – ФО, яким притаманні граматичні категорії роду, числа, відмінка і які володіють значенням предметності або особи: *im Grunde seines Herzens* – у глибині душі [37, с. 284]; *ein grundverlogener Mensch* – брехун [37, с. 285]; *der große Hund* – велика цяця, велике цабе [37, с. 352]; *das junge Gemüse* – дітлахи, дітвори; підростаюче покоління [37, с. 255];

- займенникові фразеологізми – ФО, яким притаманні категорії особи, числа, відмінка: *dies und das* – те і се, децо, усяка всячина [37, с. 148]; *etwas Unbestimmtes* – щось невизначене, незрозуміле [38, с. 305].

- прикметникові або ад’єктивні фразеологізми виражають якісну характеристику предмета і володіють категорією роду та числа: *nur Haut und Knochen* – шкіра та кості, сама снасть, тільки тіль [65, с. 316]; *faul wie die Sünde* – дуже ленивий [65, с. 205]; *flink wie ein Wiesel* – дуже спритний, проворний [65, с. 226];

- «фразеологізми-вигуки»: *auch das noch!* – ще цього бракує! ще цього не вистачає! [37, с. 140]; *sei es denn!* – нехай буде так! [37, с. 144]; *das war deutlich!* – сказано ясно!, запитань більше немає! [37, с. 145]; *red kein Gemüse!* – не мели дурниць! [65, с. 255];

- «фразеологізми-речення»: *drei Dinge sind zu fürchten: der Esel von hinten, das wilde Schwein von vorn und ein Mönch von allen Seiten* – бережись кози спереду, коня ззаду, а лихої людини з усіх боків [16, с. 149]; *durch wiederholte Streiche fällt die größte Eiche* – крапля за краплею і камінь довбає, не тим крапля камінь довбає, що сильна, а тим, що часто падає [37, с. 166].

Традиційну класифікацію фразеологізмів подав Ф. Зейлер. Він не брав за основу певні єдині критерії для класифікації, а лише виокремив різні види фразеологізмів: прислів’я, афоризми, приказки, фразеологізми-параформи, крилаті вислови та ідіюми [64].

1. Прислів'я – широко відомі короткі вислови, що передають життєвий досвід та мають повчальний зміст, зазвичай мають римовану структуру та форму закінченого речення: *Morgenstunde hat Gold in Munde* [38, с. 256]; *Vorgen macht Sorgen - станеш позичати – будеш бідувати, в борг береш – собі на шию ярмо кладеш* [38, с. 118].

2. Афоризми – певні авторські вислови, що мають повчальний характер та містять у собі життєву мудрість, наприклад: *es ist nicht alles Gold, was glänzt – не все те золото, що блищить* [38, с. 275].

3. Приказки – красномовні вислови, які відрізняються від прислів'їв лише тим, що не мають повчального змісту, не містять у собі певної життєвої мудрості та мають форму словосполучення: *eine Katze im Sack kaufen – купувати kota в мішку, придбати що-небудь без попередньої перевірки* [38, с. 373]; *die Ohren hängen lassen – повісити ніс, бути пригніченим* [38, с. 189]; *mit dem Kopf durch die Wand wollen – йти напролом, лізти на рожен* [38, с. 403]; *einen Riegel vorschieben – затримати здійснення чого-небудь* [38, с. 276].

4. Фразеологізми-парафрази – сталі словосполучення з двох слів однієї частини мови, які поєднуються за допомогою сполучників *und* (та), *oder* (або), а рідше *für* (для), *in* (у, в). Наприклад: *mit Kling und Klang – з брязкотом, з дзеньканням* [38, с. 386]; *von Kopf bis Fuß – з голови до ніг, з голови до п'ят* [38, с. 403]; *frisch und frohlich – відверто, чесно* [38, с. 226].

5. Крилаті вислови – вдалі вирази або думки письменників, політиків, філософів та інших відомих особистостей, які з часом стали популярні та широко відомі. Зазвичай крилаті вислови мають інтернаціональний характер та широко відомі в усьому світі, адже основні джерела крилатих висловів походять з Біблії, історії, культури та літератури різних земель та народів. Ось декілька прикладів: *Salomonisches Urteil – суд Соломона, мудрий суд (бібл.)*; *den Rubikon überschreiten – перейти рубікон, прийняти рішення безповоротно (істор.)* [65, с. 616]; *Sein oder Nichtsein, das ist hier die Frage – бути чи не бути, ось в чому питання (У.Шекспір)*; *Wes das*

Herz voll ist, des geht der Mund über – бо чим серце наповнене, тим говорять уста (бібл., Матфія 12:34); *Böse Beispiele verderben gute Sitten* – товариство лихе псує добрі звичаї (бібл., 1-е послання до Коринтян 15:33).

6. Ідіоматичні вирази або ідіоми – вислови, що вживаються під час мовлення як єдине ціле, не підлягають подальшому розкладу та не припускають перестановки або зміни складових компонентів. Яскраві приклади – *auf dem Holzweg sein* – бути на хибному шляху, жорстоко помилятися [37, с. 347]; *auf den Bärenhaut liegen* – бити байдики, ледарювати, байдикувати [37, с. 76].

Одна з найбільш детальних класифікацій ФО – класифікація Гарольда Бургера [57]. Спираючись на критерій функції знаку він виділяє три типи фразеологізмів:

- референційні фразеологізми
- структурні
- комунікативні.

Найбільшу групу складають референційні фразеологізми (*Referentielle Phraseologismen*) – ФО, що мають відношення до об'єктів реального або фіктивного світу, до властивостей, обставин життя тощо та в свою чергу поділяються на номінативні (*nominativ*) та пропозиціональні (*propositional*) фразеологізми. З синтаксичної точки зору номінативні можуть співвідноситися з членами речення (*satzgliedwertige*), а пропозиціональні з реченнями (*satzwertige*) або навіть з текстом (*textwertige*).

Номінативні фразеологізми включають до свого складу велику кількість ідіом, напів ідіом, колокацій. Вони позначають об'єкти і процеси.

До складу пропозиційних фразеологізмів, котрі функціонують як вирази про об'єкти та процеси, входять:

- прислів'я, приказки – *der Apfel fällt nicht weit vom Stamm* – яблуко від яблуні недалеко падає [37, с. 43];

• трюїзм (загальновідома істина, банальність, що вимовляється лише як нагадування або риторичний чи літературний вислів з нім. – *Gemeinplätze*).
Man lebt ja nur einmal – живемо один раз! [65, с. 460]

До складу комунікативних фразеологізмів (*Kommunikative Phraseologismen*) входять неїдіоматичні форми висловів, що використовуються на початку, під час та наприкінці мовного акту. Як приклад – фрази ввічливості під час прийому їжі – *guten Appetit* – *побажання отримати насолоду від прийому їжі* [65, с. 53];

За Бургером, структурні фразеологізми (*Strukturelle Phraseologismen*) мають найменший обсяг і є найбільш «нецікавими». Вони виконують внутрішньомовну функцію і встановлюють граматичні відносини. До їхнього складу входять службові слова, наприклад *sowohl...als auch*, *in*, *auf*; вирази на кшталт *in Bezug auf* – *відносно чогось, щодо чогось тощо* [65, с. 114].

У своїй роботі «*Phraseologie. Eine Einführung*» Гаральд Бургер виділяв спеціальні класи фразеологізмів, такі як:

- компаративні фразеологізми;
- парні фразеологізми;
- кінеграми;
- колокації;
- фразеологічні терміни;
- вирази за моделлю;
- крилаті вислови;
- авторські фразеологізми;
- фразеологізми-оніми;
- фразеологічні терміни;
- кліше [57].

Розглянемо деякі з них:

1. ***Компаративні фразеологізми (Komparative Phraseologismen)***
 часто можуть служити для посилення ролі дієслова або прикметника у реченні, наприклад: *frieren wie ein Schneider* – *мерзнути як собака* [65, с.

238]; *dumm wie Bohnenstroh* – дурний як пень; дурний, аж світиться [37, с. 117]. Ці фразеологізми мають характер порівнянь або посилень. Порівняння складається з трьох головних елементів, які можуть визначатися різними термінами. Компонент «wie» зазвичай позначає порівняльний характер ФО. Об'єкт порівняння повинен розглядатися як зовнішня валентність компаративних фразеологізмів.

Цікаво, що об'єкт порівняння у німецькій мові відрізняється від українського варіанту. Німці мерзнуть як кравці, а українці як собаки. У даному випадку грають роль культурні особливості народів. У давнину ремесло кравців було зневажене та навіть висміювалось, вважалося, що кравці – це бідні люди і внаслідок цього не можуть собі дозволити придбати теплу тканину, тому змушені мерзнути. На території України у минулі століття жили переважно селяни, котрі мали отари вівців, кіз та іншої худоби. Дуже часто пастухів супроводжували собаки, охороняючи та захищаючи стада, собаки були охоронцями будинків і залишаються ними навіть у наш час. Зазвичай собаки живуть на вулиці у будці і тому їм дуже легко замерзнути; навіть сьогодні в Україні поширена проблема бродячих собак, які завжди мерзнуть взимку.

В межах німецької мови можна провести порівняння людини з рибою, де людина – об'єкт порівняння, а риба – міра порівняння. Для цього розглянемо такі приклади: *jemand ist stumm wie ein Fisch* – німий як риба; мовчить, наче води в рот набрав [37, с. 213]; *jemand ist kalt wie ein Fisch* – холодний як риба, нечутливий [37, с. 213]; *jemand fühlt sich wohl wie ein Fisch im Wasser* – хто-небудь відчуває себе як риба в воді [37, с. 213].

Вольфганг Фляйшер вирізняв окремі підвиди компаративних фразеологізмів:

- вираження порівняння за схемою дієслово/прийменник/прислівник + іменник:

- *dumm wie Bohnenstroh* – дурний як пень; дурний, аж світиться [37, с. 117]; *es zieht wie Hechtsuppe* – тут страшенний

протяг [65, с. 876]; *pünktlich wie die Maurer* - вчасно, пунктуально [65, с. 584]; , *sich freuen wie ein Schneekönig* – дуже сильно радіти [65, с. 236];

- вираження порівняння за схемою іменник + іменник:
  - *wie die Jungfrau zum Kind kommen* – прийти до чогось випадково, не докладаючи зусиль, не роблячи нічого самотійно [65, с. 419]; *wie Sodom und Gomorra aussehen* – виглядати розпутно (Содом та Гоморра – уособлення розпусти) [65, с. 693];

- вираження порівняння за схемою дієслово/прийменник/прислівник + форма дієслівного звороту:

- *lügen wie gedrückt* – нестримно брехати [65, с. 483]; *wie weggeblasen sein* – раптово зникнути [65, с. 829];

- вираження порівняння за схемою дієслово/прийменник/прислівник + речення:

- *jmd. ist so dumm, wie ein Bohnenstroh ist* – хтось дурний як пень; дурний, аж світиться [37, с. 117]; *aufsteigen, wie Phoenix aus der Asche steigt* – поява чогось нового, після, здавалося б, очевидного занепаду [65, с. 569].

- поєднання компонентів за допомогою інших структур окрім *wie*:
  - *lügen, dass sich die Balken biegen* – нестримно брехати [65, с. 483]; *jmd. tut, als hätte er die Weisheit mit Löffeln gefressen* – бути впертим [65, с. 831; 59, с. 103]

2. **Кінеграми (Kinegramme)** – фразеологізми, компоненти яких виражають невербальну поведінку людини. Кінеграми мають спеціальні семантичні властивості. За Бургером, кінеграми передають невербальну поведінку людини, яка лінгвістично закодована та схована: *die Brauen runzeln* – нахмурити брови, бути незадоволеним; *sich die Haare raufen* – рвати волосся, бути у відчаї.

3. **Авторські фразеологізми (Autorphraseologismen)**. Створюються у рамках художньої роботи та пов'язані з цією роботою, дещо відрізняються

від звичайних фразеологізмів. Авторські фразеологізми грають важливу роль для художніх текстів. В межах тексту такі вирази можуть стати фіксованими висловленнями та мати конкретне важливе значення лише для певного тексту. Приклади авторських фразеологізмів можна знайти у творах Томаса Манна або у роботах Гете. Знаменита фраза Цезаря *Ich kam, sah und siegte* – *прийшов, побачив, переміг* також належить до категорії авторських фразеологізмів.

4. **Фразеологізми-оніми (*Onymische Phraseologismen*)** – виконують функцію власних назв. У фразеології вони мають особливу семантичну позицію, а інколи навіть не включаються до складу ФО, через те, що показують унікальні речі за допомогою конкретних назв і таким чином зберігають функцію власних імен: *das Rote Kreuz* – *Червоний хрест*; *der Ferne Osten* – *Далекий Схід*; *das Weiße Haus* – *Білий дім*.

5. **Кліше (*Klischees*)** – готові зразки, мовні звороти, які виникають у популярних мовних та літературних контекстах. Часто кліше використовуються у офіційно-діловому стилі, наприклад для написання листів: *sehr geehrte Damen und Herren* – *шановні пані та панове*; *mit Freundlichen Grüßen* – *з найкращими побажаннями*.

6. **Колокації (*Kollokationen*)** – слабкі за рівнем ідіоматичності словосполучення, у котрих вибір головного компонента визначається за смислом, а іншого – за традицією. Наприклад *die Zähne putzen* – *чистити зуби*; *das Zimmer machen* – *прибирати кімнату* (в обох випадках потрібно щось очистити, але використовуються різні смислові дієслова). В системі фразеологізмів колокації займають проміжне місце між крилатими висловами та ідіомами.

7. **Крилаті вислови і цитати** – фрази, що взяті з літературних творів, фільмів, реклами та можуть легко бути ідентифікованими. Наприклад видатний вислів Шекспіра «*бути чи не бути, ось в чому питання!*» – *sein oder nicht sein*.

8. Функціональні приєднання дієслів (*Funktionsverbgefüge*) – сталі сполучення іменника і функціонального дієслова (напр. *stellen, bleiben, führen, laufen, haben, ziehen, setzen*). У таких сполучення слів дієслова «десемантизуються», що призводить до зміни їхніх значень. Значення компонентів не зникає, а модифікується. Ця модифікація не відноситься окремо до іменника або до дієслова, а відбувається за рахунок впливу компонентів один на одного. Наприклад *in Betrieb setzen* – *пускати, вводити в дію, здавати в експлуатацію* [37, с. 96], *Gefahr laufen* – *ризикувати* [37, с. 244], *zur Verfügung stehen* – *бути в розпорядженні* [65, с. 78d].

9. Комунікативні форми фразеологізмів. Фразеологічні одиниці, що відносяться до цього типу мають не тільки структуру речення, а й відповідають функціям речень. Найчастіше комунікативні форми складаються з модальних дієслів: *koste es, was es wolle* – *щоб то не було; за всяку ціну* [37, с. 405]; *was geschehen soll, das geschieht* – *що має бути, того не минути, що має статися, те станеться* [37, с. 259];

За комунікативною функцією розрізняють:

1. Ввічливі форми або контактні форми (*Höflichkeitsformeln*) – в першу чергу мають на увазі:

a. форми привітання: *Guten Tag!* – *добрий день!* [65, с. 736], *Guten Abend!* – *доброго вечора!* [37, с. 27], *Guten Morgen!* – *доброго ранку!* [37, с. 512];

b. форми звертання: *Meine Damen und Herren* - *шановні пані та панове, meine alte Dame* – *моя матуся, ненька* [37, с. 137], *Frau Base* – *кумаса* [37, с. 222];

c. діалогічні форми: *wenn ich fragen darf* – *якщо можу спитати;*

d. форми ввічливості під час прийому їжі: *guten Appetit* – *смачного!* [65, с. 43], *Wohl bekomme's!* – *вип'ємо!* [65, с. 851], *guten Hunger!* – *смачного!* [65, с. 373]; побажання: *Gute Fahrt!*, *Gute Reise* – *щасливої дороги!* *Guten Rutsch (ins neue Jahr)* – *щасливого Нового*

року! [65, с. 623]; форми подяки – *herzlichen/vielen Dank!* – щиро дякую!, *Gern geschehen* – відповідь на подяку [65, с. 268], *keine Ursache* – будь-ласка (відповідь на подяку) [65, с. 785].

2. Прокляття та погрози (Schelt- und Fluchformen) – *da soll doch gleich ein Donnerwetter dreinfahren* – хай йому грець! Чорт би його взяв! [37, с.151];

3. Форми коментарів (Kommentarformeln) – сумніви, критика, відмова, подив, погодження, ствердження: *das will ich meinen!* – саме це я мав на увазі! [65, с. 500], *in ob!* – вираз для посилення наступного твердження [65, с. 542];

4. Спонукальні форми (Stimulierungsformeln) – *wie oft soll ich das noch sagen!* – скільки можна повторювати! [65, с. 659].

10. Фразеологічні терміни – фразеологізми, що мають відношення до термінології та пов'язані з робочою лексикою. Найчастіше вживаються у галузі юриспруденції, економіки, математики, спорту та метеорології. Наприклад *rechtliches Gehor* – судове слухання, *einstweilige Verfügung* – судова заборона, *eine Dividende ausschütten*, *in Konkurs gehen*, *sritzer Winkel*, *die Wurzel ziehen*, *Matt setzen*, *ein Tor schießen*.

11. Парні фразеологізми (Zwillingsformel) – бінарні словосполучення, що складаються з пари слів, які належать до однієї частини мови та поєднуються між собою за допомогою прийменника або сполучника: *kurz und gut* – одним словом, коротше кажучи [37, с. 287]; *weder Fisch noch Fleisch* – ні риба, ні м'ясо; ні пава, ні тава [37, с. 213]; *nur Haut und Knochen* – (розм.) шкіра та кості; сама снасть; тільки тіль [37, с. 316];

За Фляйшером компоненти парних фразеологізмів можуть бути синонімами або антонімами [59, с. 106] *weder kalt noch warm* – ні холодно ні жарко [37, с. 365]; *wie der Anfang, so das Ende* – який початок, такий і кінець [37, с. 31]; *nackt und bloß* – зовсім голий [37, с. 41]. Гарольд Бургер виділяє алітеративні фразеологізми, в складі яких компоненти починаються з однієї літери *gut und gerne* – охоче; без будь-яких труднощів, легко, вільно;

щонайменше [37, с. 287]; *frank und frei* – відверто, прямо, без натяків [37, с. 222]; *bitten und betteln* (розм., фам.) канючити [37, с. 104]; вирази за моделлю або модельні фразеологізми (Modelbildung) – ФО, що будуються за певною схемою або моделлю X um X, такі як *Auge um Auge* – (бібл.) око за око [37, с. 59]; *Zahn um Zahn* – (бібл.) зуб за зуб [37, с. 59]; von X zu X такі як *von Angesicht zu Angesicht* – лицем у лице, віч-на-віч(зустрітися), в обличчя(знати, побачити) [37, с. 32]; *von Fall zu Fall* – в окремому випадку [65, с. 202]; *von Jahr zu Jahr* – з року в рік [37, с. 361; 57, с. 44].

Одним з наукових завдань нашого дослідження є створення лексико-семантичної та структурно-семантичної класифікації темпоральних ФО.

1.4. Визначення поняття «темпоральність». Категорія часу в німецькій мові

Останнім часом поширився інтерес лінгвістичного вивчення онтологічних категорій у мові, способів їх вираження та позначення. Однією з таких категорій є час. В першу чергу – це філософська категорія, а з філософії дізнаємося, що час представляє собою форму існування і у свою чергу відображає дві головних риси процесів людського буття – тривалість та послідовність [19, с. 80].

Рефлексія та сприйняття часу різних народів формує особливу культуру та знаходить своє власне відображення у мовній системі, зокрема у галузі фразеології. Категорія темпоральності є одним із ключових понять лінгвістики. Розрізняють лексичну, лексико-семантичну, граматичну темпоральність, проте не кожна з них відображає онтологічний час. Лексико-семантичний часовий компонент зазвичай вживається у структурі речення і виражає темпоральну ознаку дії. Граматичну темпоральність уподібнюють до морфологічного часу.

Взагалі поняття темпоральність широко застосовується у галузі мовознавства. Відповідно до визначення російського лінгвіста О.В. Бондарко темпоральність – це функціонально-семантична категорія, що виражає сутність фізичного та філософського аспектів часу та реалізується за допомогою різноманітних мовних засобів вираження часу: граматичних, лексичних, комбінованих, в яких ядром темпоральності є граматичний час [9, с. 5].

Тлумачний словник Єфремової визначає час як одну з основних форм існування матерії, поряд із простором, що позначає тривалість буття та послідовність зміни станів усіх матеріальних систем і процесів у світі (філософія). Інше визначення – тривалість того, що відбувається та існує, яка вимірюється роками, місяцями, днями тощо [20].

Багато науковців [28; 42; 43; 56] розглядають час як базову універсалью культури певного народу. Головним концептом культури німецького народу є концепт *Ordnung* (порядок) *Ordnung muss sein*, який передбачає не лише порядок у розумінні чистоти та відповідності кожної речі своєму місцю, але й дотримання правил поведінки, виконання законів, раціональне використання часу, планування та організацію, точність. Часто народна культура яскраво відображається у мові народу, проте не лише у лексико-синтаксичних мовних явищах, але й у граматичній структурі.

Час в німецькій мові виступає граматичною категорією, що притаманна дієсловам. Лінгвістичний енциклопедичний словник дає таке визначення граматичній категорії часу – система зіставлених одна одній граматичних форм з однорідними значеннями. В цій системі визначною є категоризуюча ознака, напр. загальне значення часу, що поєднує систему значень окремих часів і систему релевантних форм [33]. Існує три ступені часу: теперішній (*die Gegenwart*), минулий (*die Vergangenheit*) і майбутній (*die Zukunft*), а форм часу в німецькій мові шість: одна – для передачі теперішнього часу (*Präsens*), три форми для передачі минулого (*Präteritum*, *Perfekt*, *Plusquamperfekt*), та дві форми для передачі майбутнього часу (*Futur I* та *Futur II*), проте форма

Futur II практично не використовується під час реальної комунікації. Однією з головних функцій категорії часу в німецькій мові є встановлення темпоральних відносини між змістом вислову та моментом, в який цей вислів продукується.

У німецькій мові структура речень та будова часових форм має чіткі правила та порядок. Речення мають прямий та непрямий порядок слів. При цьому у будь-якому реченні кожний член речення має своє чітке місце. Простий присудок знаходиться на другому місці в реченні, в той час, як частини складеного присудку утворюють рамкову конструкцію: допоміжне або модальне дієслово посідає друге місце, а повнозначне вживається у кінці речення, таким чином всі інші члени речення немов би знаходяться у рамках присудку. Так само мають свою структуру й складні речення, в яких присудок підрядного речення також знаходиться в кінці речення.

Таким чином було проаналізовано основні підходи до тлумачення терміну «фразеологізм» та коротко оглянуто історію становлення фразеології як науки, охарактеризовано перші збірки стійких зворотів, приказок, прислів'їв, народної мудрості. Виявлено, що у науці і досі не існує єдиного тлумачення терміну «фразеологізм» і, як наслідок, кожен дослідник визначає це поняття з точки зору власного досвіду у галузі фразеології, тому у нашій роботі, на основі поглядів лінгвістів, ми визначили фразеологізми як стійкі звороти мовлення, притаманні певній мові, що не перекладаються дослівно на іншу мову та мають самостійне значення яке утворюється внаслідок повної або часткової десемантизації їхніх компонентів.

За своєю структурою фразеологізми складаються з компонентів, які мають певні особливості на семантичному рівні і можуть бути класифіковані. Фразеологічне значення не залежить від семантики компонентів ФО, а формується шляхом утворення власного незалежного значення. Під час мовлення не можна замінювати компоненти у структурі ФО та важливо пам'ятати, що фразеологізми не вживаються у прямому сенсі. У нашій роботі ми досліджуємо ФО з компонентом «час».

У роботі описані основні ознаки німецьких фразеологізмів, а саме *Idiomatizität* (ідіоматичність), *Stabilität* (постійність структури та компонентів), *Lexikalisierung* (постійність лексичного складу) та *Reproduzierbarkeit* (відтворюваність).

Один із підрозділів роботи присвячений докладному опрацюванню наявних фразеологічних класифікацій. У процесі роботи було виявлено, що в науці існують семантична, ідеографічна, лексико-граматична, структурна, функціональна, генетична, граматична, стилістична класифікації, кожна з яких розглядає окремі ознаки фразеологізмів.

У межах першого розділу дається визначення поняттю темпоральність та надається характеристика категорії часу в німецькій мові. Зазначимо, що простежується вплив граматичної структури німецької мови на світогляд та культуру народу, інакше кажучи культура знаходить відображення у структурі мови.

Розділ II. ТЕМПОРАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СИСТЕМІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

2.1. Національно-культурне підґрунтя темпоральних фразеологізмів німецької мови.

На початку XIX століття німецький філолог та лінгвіст Вільгельм фон Гумбольдт наголошував, що «мова – це дух народу, і дух народу – це його мова» [17]. Мова несе у собі певний код і формує людину. Подібні ідеї висловлювали американський етнолінгвіст Бенджамен Ворф та американський лінгвіст Едвард Сепір. Вони вважали, що структура мови визначає спосіб пізнання людиною реальності та її мислення. У 30-х роках XX століття Б. Ворф розробив гіпотезу Сепіра-Ворфа або гіпотезу лінгвістичної відносності [49].

За цією гіпотезою людина мислить та сприймає світ через призму мови, на якій говорить і саме мова формує наше мислення. Сприйняття фундаментальних категорій буття (простору та часу) напряму залежить від рідної мови.

Доктор психології та нейронауки, професор Стенфордського університету Лера Бородітські у своїй праці «How does our language shape the way we think?» надає приклад різного усвідомлення простору. Мова племені австралійських аборигенів the Kuuk Thaayorre у селищі Пормпюра (Pormpuraaw) не містить позначень простору «зліва, справа, позаду, попереду». Замість цього члени племені вживають назви частин світу – північ, південь, захід, схід. Замість фрази «на твоїй правій руці повзе павук» буде вжито «на твоїй північно-східній руці повзе павук». В такому випадку мовець постійно орієнтується у просторі і без допомоги компасу знає де північ, а де південь. Абсолютно нормальною відповіддю для цього племені на питання «куди тримаєш путь?» є «на південно-південно-схід» [56].

Сприйняття людиною часу має свої відмінності у різних мовах. Англійці використовують горизонтальні просторові метафори – краще попереду нас, гірше позаду (“The best is ahead of us,” “The worst is behind us”), носії мандаринської культури використовують вертикальні метафори – наступний місяць позначено як «нижчий місяць», а попередній – «вищий»[56].

Навіть базові аспекти часового сприйняття можуть бути сформовані мовою. Німці виражають тривалість процесу лексемами, що позначають довжину, наприклад: *Es war ein kurzes Gespräch* (укр. це була коротка розмова), *das Treffen war nicht zu lang* (укр. зустріч не була довгою), а іспанці та греки віддають перевагу лексемам, що позначають кількість «багато, мало, достатньо».

Фразеологічний фонд певної мови відображає культуру та менталітет народу, а це включає і сприйняття людиною часу та безпосередньо відношення до нього. Як вже було зазначено, головним концептом німецького менталітету є *Ordnung* (порядок), який передбачає *Organisation* (організацію та планування часу), *Genauigkeit* (точність), *Prinzipien* (принциповість), *Beharrlichkeit* (наполегливість), *Fleiß* (старанність), *Pünktlichkeit* (пунктуальність). У своїй книзі «*Das Faust-Syndrom: Ein Versuch über die Mentalität der Deutschen*» французький публіцист Бернард Нусс наголошує, що поряд із концептом *Ordnung* на одній ланці знаходиться концепт *Unruhe* (занепокоєння). Німці схильні до контролю ситуації та постійно прагнуть перебувати у безпеці, аби не відчувати страху та не бути занепокоєними, саме тому цей народ піддає все ретельному плануванню до найдрібніших деталей. Планування, раціональне використання часу, пунктуальність – все це пов’язано з часом [35; 62].

Під час дослідження було виявлено 48 фразеологізмів з компонентом *Zeit* (час). Велика кількість з них засуджує даремну витрату часу і називає це лінощами та застерігає цінувати час. Наприклад *die Zeit übersehen* – *втратити час і не помітити цього* [65, с. 872]; *sich die Zeit vertreiben* –

вбивати час; зайнятися чим-небудь у певний проміжок часу [65, с. 872]; *die Zeit totschiagen* – витратити час даремно [65, с. 872]; *Zeit ist Geld* – не можна витратити час даремно; втрата часу – втрата матеріального достатку [65, с. 871]; цей вираз пов'язаний з античними уявленнями, за якими час є цінним майном. Даремне витрачання часу навіть вважається крадіжкою у Бога, адже за християнським віровченням час – цінний ресурс, яким Бог наділив кожну людину і вона відповідальна за те як його використовує: *dem lieben Gott die Zeit stehlen* – витратити час даремно; лінуватися (досл. вкрасти час у Господа) [65, с. 872];

Пунктуальність прирівнюється до найвищої чесноти і вважається притаманною поважним особам: *Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige* – пунктуальність – це цінна чеснота (досл. Пунктуальність – ввічливість королів) [65, с. 584], а з того, хто приходить невчасно можуть навіть посміятися: *je später der Abend, desto schöner die Gäste* – чим пізніше, тим кращі гості: саркастичний коментар до людей, котрі запізнюються [65, с. 697].

Неорганізована людина може втратити багато чого: *wer nicht kommt zur rechten Zeit, der muss nehmen, was übrig bleibt* – той, хто запізнюється, нехай не жаліється, що отримає не найкраще [65, с. 873]; *zum Abschnappen* – в останню мить; на шапкобрання [37, с. 17]; *erst nach dem Feierabend kommen* – приходить к шапочному розбору [6, с. 188]. Все повинно бути вчасно – *zur rechten Zeit* – вчасно [65, с. 873].

Під час раціонального розподілу часу потрібно не забувати, що всьому є свій час: *alles zu seiner Zeit* – не зараз; всьому свій час [65, с. 873]; *jedes Ding hat seine Zeit* – всьому є свій час [6, с. 746], тому не можна відкладати роботу на «потім»: *verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen* – не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні [65, с. 797], адже це є ознакою лінощів та невмінням раціонально розпоряджатися часом: *Morgen, morgen, nur nicht heute, sagen alle faulen Leute* – коментар, котрий використовують у ситуації, коли хтось повинен зробити справу, але

відкладає на потім [65, с. 511]; *heute oder morgen* – коли-небудь; у наступний час[348]. Проте не рекомендується занадто занурюватися у роботу і не помічати нічого іншого. Успішне планування полягає у виокремленні часу для роботи і часу для відпочинку: *Morgen ist auch noch ein Tag* – на сьогодні я достатньо попрацював [65, с. 511].

Зазначаємо, що темпоральні фразеологізми у німецькій мові є багатим матеріалом для лінгвокультурологічних досліджень, адже вони відображають основні концепти культури німецького народу. В них закладено відношення носіїв мови до використання часу, до дисципліни та порядку. Крім того, простежується вплив християнської релігії та релігійних свят на фразеологію німецької мови.

2.2. Характеристика лексико-семантичного поля “ЧАС” та засоби його вираження в німецькій мові

Лінгвістика як наука налічує велику кількість понять, які не мають однозначних визначень. До таких понять належить «лексико-семантичне поле». Лінгвістичний енциклопедичний словник визначає поле як сукупність мовних (більшою мірою лексичних) одиниць, що поєднуються спільним змістом (іноді також спільністю формальних показників) та відображають понятійну, предметну або функціональну подібність явищ, що позначаються [33].

За своєю структурою лексико-семантичне поле поділяється на ядро поля (є родовою семою або головним компонентом), центр поля (одиниці, що мають загальне значення із ядром), периферія поля (одиниці, котрі за своїм значенням є найвіддаленішими від ядра) та фрагменти поля (структура, яка утворює окрему гіперонімічну та гіпонімічну структуру)[54].

Ядром лексико-семантичного поля “ЧАС” в рамках нашого дослідження є лексема „DIE ZEIT“ (час), що виражається за допомогою іменника в різних формах відмінка. Час – поняття абстрактне, але людина

створила одиниці для вимірювання часу: секунди, хвилини, години, дні, тижні, місяці, роки; час виражає тривалість та частотність, тому ми використовуємо лексеми: довго, коротко, часто, рідко, завжди, ніколи, постійно, відразу тощо. В німецькій мові маркери часу мають назву *die Zeitangaben* і до них відносять такі лексеми (лексико-семантичне поле “ЧАС”): *Jahr, Jahreszeit, Woche, Tag, Nacht, Morgen, Abend, Mittag, Monat, Moment, Minute, Augenblick, rar, selten, oft, immer, nimmer* тощо.

До центру лексико-семантичного поля “ЧАС” належать:

- лексеми, що позначають частини доби – *Tag* (день), *Nacht* (ніч), *Mittag* (обід), *Abend* (вечір), *Morgen* (ранок);
- лексеми, що позначають назви пір року, місяців та лексема *Jahr* (рік);
- лексеми, що позначають дні тижня і власне слово *Woche* (Тиждень);
- лексеми, що позначають короткі одиниці вимірювання: *Stunde* (година), *Minute* (хвилина), *Augenblick* (мить), *Moment* (момент);
- лексеми, що позначають назви періодів життя *Kindheit* (дитинство), *Jugend* (юність), *Altertum* (старість), *Alter* (вік), *jung* (молодий), *alt* (старий);
- лексеми, що позначають ознаку дії і виражені прислівниками часу *jetzt* (зараз), *heute* (сьогодні), *morgen* (завтра), *gestern* (вчора), *früh* (рано), *spät* (пізно);
- лексеми, що позначають періодичність та тривалість дії і виражені прислівниками часу *oft* (часто), *selten* (рідко), *rar* (рідко), *einmal* (одного разу), *lang* (довго), *kurz* (коротко), *ewig* (вічно), *immer* (завжди);
- лексеми, що позначають фази дії та виражені іменниками *Anfang* (початок), *Schluss* (кінець), *Ende* (кінець), *Feierabend* (кінець робочого дня) та дієсловами *schliessen* (закінчити), *anfangen* (починати).

До периферії ЛСП «ЧАС» відносяться:

- конструкції, що мають у складі темпоральні службові слова (ТСС): *seit* (з тих пір як), *als* (коли), *bevor* (до того, перед тим як);
- ФО, що відносяться до мікрополя «Терпіння».

Таким чином ЛСП «ЧАС» насичене елементами та має велику кількість засобів вираження у німецькій мові.

Загальна кількість опорних лексем – 57, які виражені іменниками, дієсловами, прислівниками та службовими словами.

2.3. Дослідження темпоральних фразеологізмів на матеріалі сучасних фразеологічних словників німецької мови

За даними німецького словника сталих словосполучень “Duden. Redewendungen” [65; 38; 37; 6], у німецькій мові нараховано більш ніж 10 000 сталих словосполучень, приказок, прислів’їв, ідіом, ФО. Німецько-російський фразеологічний словник під редакцією Л. Е. Біновича налічує 15 000 фразеологічних одиниць, а німецько-український фразеологічний словник, укладниками якого були В. І. Гаврись та О. П. Пророченко, охоплює понад 30 000 фразеологізмів. Велика кількість з них використовується у повсякденному житті німців, збагачуючи мовлення та насичуючи його барвами.

На жаль, у науці не існує конкретного визначення поняття «темпоральні фразеологізми». Вчені, які досліджували час та засоби його вираження у фразеологічних мовних системах називали їх фразеологізмами з компонентом «ЧАС» (Захарова Л. М., Шніп Ю. В.), етнофразеологічними сполученнями, що мають темпоральне кодування (Савченко Л. В.), номінативними ФО на позначення часу (Коновратська Н. В.). Інші досліджували категорію темпоральності або вираження структури концепту «ЧАС» у фразеологічній системі певної мови (Афанасьєва О. В.) [3; 24; 42].

Отже, темпоральні фразеологізми – особливий вид стійких зворотів, що містять у своєму складі часовий компонент (маркер часу) та/або за своєю

семантикою мають часові характеристики. Не завжди ФО, що містять темпоральний компонент є семантично темпоральними (*hässlich wie die Nacht* – дуже страшний; потворний [65, с. 328]), так само як і семантично темпоральні фразеологізми можуть не містити часового компонента (*wie ein Donnerschlag aus heiterem Himmel* – раптово, як грім посеред ясного неба [6, с. 148]).

2.3.1. Лексико-семантична класифікація німецьких темпоральних фразеологізмів в рамках лексико-семантичного поля «ЧАС»

У лінгвістиці на сучасному етапі існують розроблені класифікації фразеологізмів, проте ми вважаємо необхідним презентувати лексико-семантичну та структурно-семантичну класифікації опираючись на матеріал дослідження – німецькі темпоральні фразеологізми. Під час роботи з фразеологічними джерелами було виокремлено 365 одиниць темпоральних ФО шляхом суцільної вибірки з одно- та двомовних тлумачних та фразеологічних словників.

Лексико-семантична класифікація базується на ЛСП «ЧАС». (див. Рис.1)

Під час аналізу було виокремлено 53 ФО, що містять лексеми, які позначають назви частин доби.

Деякі з таких ФО – хоч і мають у своєму складі часові показники, проте не мають темпоральної семантики: *seinen Tag von Damaskus erleben* – *переродитися; стати іншою людиною* [65, с. 150]. Походження цієї фразеологічної одиниці пов'язано з дев'ятим розділом книги Дій (Біблія), що розповідає історію Савла, котрий став Павлом, тобто переродився; *wie drei Tage Regenwetter aussehen* – *виглядати кисло і похмуро* [65, с. 81] – фразеологізм позначає настрій та зовнішній вигляд людини; *ein Unterschied wie Tag und Nacht* – *велика, вражаюча різниця* [65, с. 783].

Цікавий контраст являють собою такі ФО як *schön wie der junge Morgen/Tag* – *позначає юність, квітучу молодість* [65, с. 663], *frisch wie der junge Morgen* – *незрівнянний, щасливий* [65, с. 238] та *hässlich wie die Nacht* –

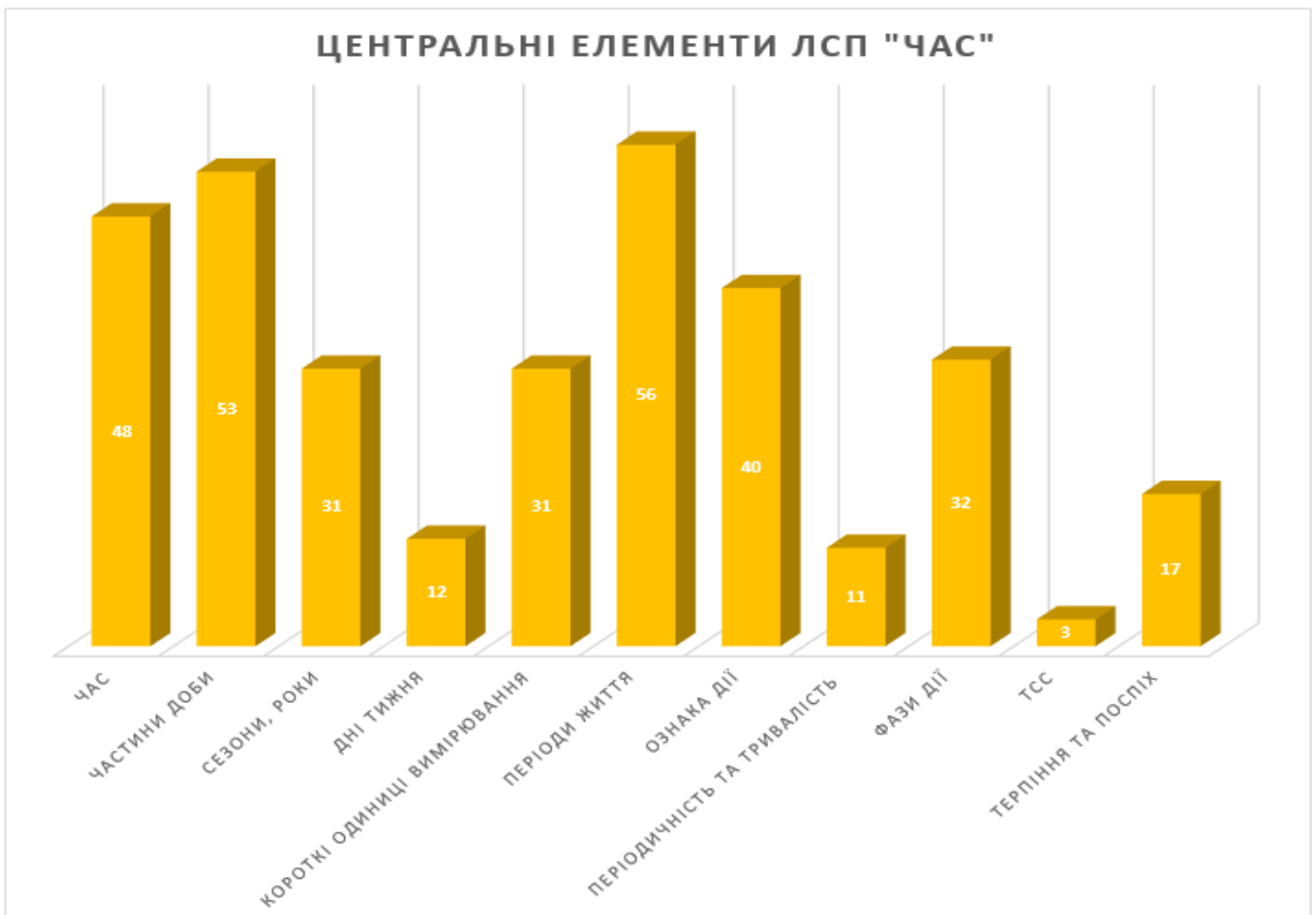

Рис. 1

дуже страшний; потворний [65, с. 328]; *dumm wie die Nacht sein* – бути дуже дурним [65, с. 170]. Усі вищезазначені фразеологізми характеризують людину. Ніч протиставляється дню. Лексема *die Nacht* має негативне забарвлення. Ніч – це завжди темінь. Темінь завжди приховує щось в собі, а це в свою чергу завжди лякає; глупість – духовна темінь людини. Ранок – символ світла, світанку, свіжості, нового дня та чогось прекрасного.

До наступної групи належать лексеми, що позначають назви пір року, місяців та лексема *Jahr* (рік). Під час аналізу було виокремлено 6 ФО, що містять лексеми *Jahreszeit*(пора року), *Sommer* (літо), *Winter* (зима), *Frühling* (весна), 6 ФО зі словами *April* (квітень), *Mai* (травень) та 19 ФО, що містять лексему *Jahr*: *j-n in den April schicken* – обдурити кого-н. першого квітня [37, с. 44]; *wie einst im Mai* – як і раніше; так само як у перші щасливі дні [65, с. 488]; *die fünfte Jahreszeit* – час Карнавалу у Німеччині [65, с. 242]; *jmdm. keinen Sommer und keinen Winter machen* – не представляти ніякого інтересу; не зацікавити [65, с. 694]; *seit Jahr und Tag* – даним давно, з давніх часів, з давніх давен [37, с. 361]; *von Jahr zu Jahr* – з року в рік [37, с. 361]; *vor Jahr und Tag* – одного разу, колись [361]; *zwischen den Jahren* – проміжок часу між Різдом та Новим роком [65, с. 382]

Багато з них пов'язані з погодою та її мінливістю: *launisch wie der April* – примхливий, мінливий, як погода в квітні [37, с. 44]; *launisch wie Aprilwetter* – примхливий, мінливий як погода в квітні [37, с. 44]; *eine Schwalbe macht noch keinen Sommer* – один позитивний знак не є достатнім для остаточного покращення ситуації [38, с. 251]. Аналог в українській мові – «одна ластівка весни не зробить». Прислів'я походить з байки Езопа, що розповідає історію того як чоловік побачив навесні ластівку і на радощах продав теплий одяг, але невдовзі знову вдарили морози. Поява однієї ластівки не означала, що наступило літо і не буде холоду. Цікаво те, що в українській мові використано лексему 'весна', а в німецькій 'літо'. Тут грає роль географічний фактор: Україна розташована південніше, тому справжнє тепло може бути вже весною, а в Німеччині клімат холодніший і тепло приходить пізніше, так

само як і момент, коли можна не одягати верхній одяг. Тому і квітень охарактеризовано як місяць з мінливою погодою.

ФО, що мають у складі лексему *Frühling* (весна) пов'язані з любов'ю та почуттями. Як навесні пробуджується природа, так само пробуджуються і почуття людини *Frühlingsgefühle bekommen/haben* - надмірно цікавитися дівчатами, закохуватись [65, с. 240]; *der zweite, dritte, Frühling* - період нової закоханості [65, с. 240]; *hasch mich, ich bin der Frühling!* - коментар, що використовується у ситуації коли людина (частіше жінка) намагається виглядати молодше свого віку та привабливіше для протилежної статі [65, с. 239];

ФО з лексемою *Jahr* у більшості випадків вживаються у контексті старості та смерті. Роки є символом старості: чим більше років людина прожила – тим старіше вона і цього не уникнути. Людина «приходить» до цього – у складі ФО вживається дієслово *kommen* (приходити) *in die Jahre kommen* – старіти [65, с. 381]; *zu hohen Jahren kommen* - досягати похилого віку [37, с. 361]; *bei Jahren sein* - бути в літах [37, с. 360]; *seine Jahre voll haben* - досягати повноліття; досягати пенсійного віку [37, с. 360]. Зазвичай старість є негативним станом (людина має менше можливостей, ніж під час молодості), тому вислів *aus den besten Jahren heraussein* – бути вже немолодим; *бути в літах* [37, с. 360] дослівно перекладається «бути поза кращими роками життя», на противагу йому – вислів *in den besten Jahren sein* – бути в розквіті сил (досл. бути в «кращих роках» [37, с. 361].

Нижчезазначені фразеологізми межують з групою «Короткі одиниці вимірювання», тому що містять лексему *Stunde* (година). У наступних фразеологізмах вживається дієслово *zahlen* (рахувати): *jmds. Jahre/Tage/Stunden sind gezählt* – чийсь дні полічені; прийшов час померти [65, с. 865]; *die Stunden/Tage/Monate bis .... zählen* – з нетерпінням чекати певного моменту [65, с. 865]. У першому випадку дієслово вживається у пасивному стані і має негативну конотацію, а в другому – вживається в активному стані і є носієм позитивної конотації; фразеологізм *jmds. letzte Stunde ist*

gekommen/hat geschlagen – *прийшов час померти*. [65, с. 729] семантично позначає смерть.

Наступна група містить ФО, у складі яких є лексеми, що позначають дні тижня і власне слово *Woche* (Тиждень). Під час аналізу було виокремлено 12 ФО, що містять лексеми днів тижня: *Kupferner Sonntag* – *третьа неділя перед Різдом* [65, с. 694]; *Silberner Sonntag* – *передостання неділя перед Різдом* [65, с. 694]; *Goldener Sonntag* – *остання неділя перед Різдом* [65, с. 694]; *Weißer Sonntag* – *остання неділя перед Великоднем* [65, с. 832].

У поданих фразеологізмах слово *Sonntag* використовується у прямому значенні і позначає назви неділь у контексті свят у Німеччині. Сам день *неділя* позначається фразеологізмом *der Tag des Herrn* – *неділя* [1, с. 735], дослівно – день Господа. Фразеологізм має своїм коріння біблійні витоки. Бог створив світ за шість днів, а у сьомий день відпочивав, так само юдеї називають сьомий день тижня Днем Господа; у неділю сталося воскресіння Ісуса Христа. У сучасній Німеччині останній день тижня є днем «тиші та спокою», німці старанно працюють шість днів, а у неділю відпочивають, більшість закладів та магазинів зачинені або працюють у скороченому режимі.

Фразеологізм *es ist nicht alle Tage Sonntag* – *не кожен день трапляються приємні речі у житті* [65, с. 695] має переносне значення, слово *Sonntag* має позитивне забарвлення і асоціюється з чимось приємним і не дарма, адже у Німеччині вихідний день – неділя, а вихідний – це завжди приємно. Синонімічним є фразеологізм *nicht jmds. Tag sein* – *день, в котрий людина стикається лише з невдачами* [65, с. 736]. Обидва фразеологізми мають частку *nicht*, проте у другому випадку значення фразеологізму набуває більш негативного забарвлення.

На противагу неділі приходить понеділок: *blauer Montag* - *понеділок, у який людина сама собі робить вихідний* [65, с. 119]. Слово *понеділок* має негативне забарвлення, людина ухиляється від праці. Фразеологізм *rar, wie Maurerschweiß* - *дуже рідко* [65, с. 593] також пов'язаний з працею (Maurer –

муляр, кам'ящик, *Schweiß* – піт). У давні часи муляри були не надто старанними робітниками, не працювали з усіх сил, звідси і пішов вираз *gar, wie Maurerschweiß* (досл. рідкісний як піт муляра).

Фразеологізми, що містять у собі лексему *Woche* часто не мають прямого зв'язку з тижнем: *in die andere Woche gucken (landsch.)* - задумливо дивитися в одну точку [1, с. 850] аналогічний вираз в українській мові 'дивитися як баран на нові ворота' та російський вираз 'витать в облаках'. Лексема *Woche* вживається у складі ФО з семантикою пологів. Середня тривалість вагітності жінки складає саме 38 тижнів, а не 9 місяців, тому доцільніше використовувати слово тиждень і, як бачимо, цей факт знаходить відображення у німецьких ТФО: *in den Wochen sein* – народжувати дитину [65, с. 850]; *in die Wochen kommen* - народити дитину [65, с. 850].

До групи, що містить компоненти на позначення коротких одиниць вимірювання відноситься 31 ФО. Слово *Stunde* у свою чергу у складі фразеологізмів виражає значення темпорального характеру: *die Stunde null* – момент, у який все починається « з чистого листа»; *по-новому*[65, с. 729]; *was die Stunde geschlagen hat* - відбувається вирішальний момент[65, с. 729]; *jmds. Stunde kommt* – для когось наступає вирішальний момент (момент триумфу, помсти, випробування) [65, с. 729]. Фразеологізм має біблійне походження, в Євангелії від Івана в сьомому розділі описано як Ісус в Кані Галілейській казав, що Його час для того, щоб відкритися світові ще не настав.

Цікава паралель між фразеологізмами *die Stunde X* – ще невідомий період, у який щось повинно здійснитися [65, с. 729] та *der Tag X* - неофіційний день певної вирішальної події [65, с. 735] де слово *Stunde* має більш широке значення ніж *Tag* та позначає період часу, котрий може тривати довше, ніж день. У німців момент істини позначено як година істини: *die Stunde der Wahrheit* – момент істини [65, с. 729] та *einen lichten Moment haben* – бути у стані просвітлення [65, с. 509];

Фразеологізми *die Stunde des Pan* – літній, пекучий час; час, коли сонце в зеніті [65, с. 729] та *die blaue Stunde* – сутінки; схід сонця [65, с. 120] позначають природні явища, перший з яких містить англійське слово *pan*, що в перекладі означає *пательня*. Літня спека порівнюється з розжареною пательнею. А згідно з легендою, Пан, давньогрецький бог мисливців та пастухів, полюбляв раптово з'являтися на землі у години літньої обідньої тиші і тим самим викликати панічний жах у людей та тварин, тому час літньої спеки і називається годиною Пана. А другий дослівно перекладається як *синя година*. До того як зійде сонце небо спочатку синіє, тому і синя година.

Наступна група складається з лексем, що позначають назви періодів життя *Kindheit, Jugend, Alter, jung, alt*. Під час аналізу було виокремлено 56 ФО, що містять лексеми назв періодів життя: *Jugend hat keine Tugend* – молодозелено, погулять велено [6, с. 330]; *jung geboren, alt erzogen* – мудрий ніхто не вродився, а навчився [65, с. 362]; *ein biblisches Alter* – біблійний вік [37, с. 28]; *es beim alten lassen* – оставить по-старому [6, с. 26]; *im blühenden Alter sein* – бути в розквіті літ [37, с. 28].

Людина народжується беззахисною та нічого не вміє, а впродовж життя вона вчиться і набуває досвіду. Саме так і повинно бути і це відображено у ФО: *jung geboren, alt erzogen* – мудрий ніхто не вродився, а навчився [37, с. 362]; молодість – це завжди сила та безтурботність, а старість асоціюється з мудрістю: *die Alten zum Rat, die Jungen zur Tat* – молодий у бій, старий – на раду; молодий – для діла, старий – для поради [37, с. 28]; *Jugend hat keine Tugend* – молодозелено, погулять велено [6, с. 330]; *das Alter wägt, die Jugend wagt* – (присл.) старість міркує, а молодість ризикує [37, с. 28]; *junges Gemüse* – незріла молода людина [65, с. 384].

Варто зауважити, що не завжди людина раціонально використовує свій час, ресурси для розвитку та навчання, і в такому випадку навіть особа у віці не буде мати мудрість, адже не прикладала жодних зусиль: *Alter macht zwar immer weiß, aber nicht immer weise* – (присл.) із сивою бородою не все розум

приходить; борода до пояса, а розуму ні волоса; борода по коліна, а розуму як у дитини [37, с. 28]; *Alter schützt vor Torheit nicht* – волосся сивіє, а голова шаліє; сивина в бороду, а біс в голову [37, с. 28]. Саме тому людям дуже важливо розвиватися та вчитися ще з раннього дитинства (*von Kindesbeinen an* – з раннього дитинства [65, с. 404]; *von klein auf* – з дитинства [409]; *von jung Auf* – змолоду, з дитинства [65, с. 384]), адже саме таким чином вони «сіють» у власне майбутнє: *wer im Alter ernten will, muss in der Jugend säen* – (присл.) чого за молоду навчишся, в старості як знайдеш; хто вчиться змолоду, не зазнає на старість голоду [37, с. 28]; молодій людині набагато легше пристосовуватися до зовнішніх обставин, ніж старій людині *jung gewohnt, alt getan* – трясє цар бороду, бо так звик змолоду [37, с. 362]; *alte Bäume sind böse biegen* – старе дерево с трудом гнется, старі люди неподатливі (рос.) (досл. старе дерево важко зігнути)[37, с. 76].

Старість в житті – річ нелегка. Людина все частіше хворіє (*das Alter ist ein Spital, das alle Krankheiten aufnimmt* – старість не прийде з добром: коли не з кашлем, то з горбом; старість іде і хвороби веде [37, с. 28]; *Alter ist ein schweres Malter* – старість не радість (досл. старість не радість) [6, с. 26]; *Alter ist ein Unwetter Gast* – (присл.) старість не радість [37, с. 28]), часто не може виконувати елементарну домашню роботу та потребує зовнішньої допомоги та підтримки. Ця закономірність знаходить відображення і у фразеологічному фонді: *auf Altenteil sitzen* – оставатся при своїй стариковській долі (досл. Лишитися при своїй старечій долі)[6, с. 26]; *das Alter meldet sich* – старість дається взнаки [37, с. 28]; *sich auf sein Altenteil setzen* – удалиться на старости лет на покой; перейти по старости на иждивение к своим детям (досл. перейти на утримання до дітей) [6, с. 26].

Доцільно виокремити окрему групу фразеологізмів, що містять у своєму складі числівники: *jetzt schlägt's dreizehn! (ugs.)* – це вже занадто! Далі нікуди! Дійшли до краю! [65, с. 168]. Чому саме тринадцять? Годинник може пробити лише дванадцять, а тринадцять – число диявола та приносить нещастя, тринадцятий удар представляє собою ненормальне явище; *acht Tage*

– *один тиждень* [65, с. 736] – виявляється у німців не сім, а вісім днів у тижні. А все тому що у минулому тиждень починався з вихідного і закінчувався наступним вихідним наступного тижня, тобто виходило вісім днів; тут доречно згадати фразеологізм *englische Woche (bes. Fußball)* – *період часу тривалістю тиждень або вісім днів, у який команда повинна провести три гри* [65, с. 850] у якому знову йде мова про вісім днів; *die fünfte Jahreszeit* – *час Карнавалу у Німеччині* [65, с. 242], німці настільки шанують цей час, що навіть виокремили ще одну пору року; *der zweite, dritte, Frühling* – *період нової закоханості* [65, с. 240]. Весна завжди асоціюється з народженням, пробудженням, поряд із весною завжди йде кохання і так само як є перша закоханість, за нею може бути друга, третя тощо.

Група ФО, що містить у собі одиниці на позначення ознаки дії межує з групою, котра за семантикою означає терпіння. Велика кількість ФО, у складі яких є компонент *jetzt*, виражають нестачу терпіння та мають негативне забарвлення, вживаються у моменти роздратування: *jetzt ist der Bart aber ab!* (*ugs.*) – *з мене достатньо, це кінець! З цим покінчено!* [65, с. 91]. *Der Bart* – борода, вуса. В російській мові існує синонімічний вислів *сыт по горло*. Фразеологізм *jetzt ist der Bock fett!* – *достатньо! Кінець моєму терпінню!* [65, с. 127] сформувався у часи розквіту скотарства через факт того, що баран готовий іти на забій коли він відгодований і час очікування вже закінчився, а ФО *jetzt ist genug Heu drunten!* – *зараз урветься терпець!* [65, с. 347] пов'язаний з годуванням худоби.

Усі вирази поєднує слово *Jetzt*, а інші компоненти дуже різноманітні: *der Bart* (борода), *der Bock* (баран), *Heu* (солома), *hat es geklingelt* (продзвеніло), *reicht es* (достатньо), *Pastete* (паштет) тощо. Дані ФО є прикладом повної десемантизації їхніх складових компонентів та утворення загального значення нетерпіння: *jetzt ist Schicht im Schacht!* – *тепер кінець! Це кінець!* [65, с. 646]; *jetzt/gleich hat es geklingelt* – *кінець моєму терпінню!* [65, с. 411]; *jetzt/nun reicht es!* – *вираз нетерпіння, роздратованості* [65, с. 603]; *nun/jetzt haben wir die Pastete!* – *вживається як коментар роздратованої*

людини у неприємній або лякаючим ситуації. «Ось тобі і на! ось тобі і сюрприз!» [65, с. 559]; *nun/jetzt mach mal einen Punkt* - ну все, достатньо! [65, с. 583].

2.3.2 Структурно-семантична класифікація німецьких темпоральних фразеологізмів

Обрані ТФО доречно розділити на 3 групи шляхом компонентного аналізу (див. Рис. 2):

1. ТФО, що містять у собі компонент часу та є семантично темпоральними.
2. ТФО, що містять у собі темпоральний компонент, але не мають темпорального значення
3. ТФО, що не містять у собі часового компоненту, але мають темпоральне значення.

До першої групи відносяться 285 фразеологічних одиниць, відібраних за опорними словами. Перша група в свою чергу поділяється на 7 підгруп:

Перша підгрупа «Zeit» (власне час) включає в себе 48 ФО з опорними словами *Zeit* (46) та *Ewigkeit* (2).

Групи ТФО за структурно-семантичним принципом

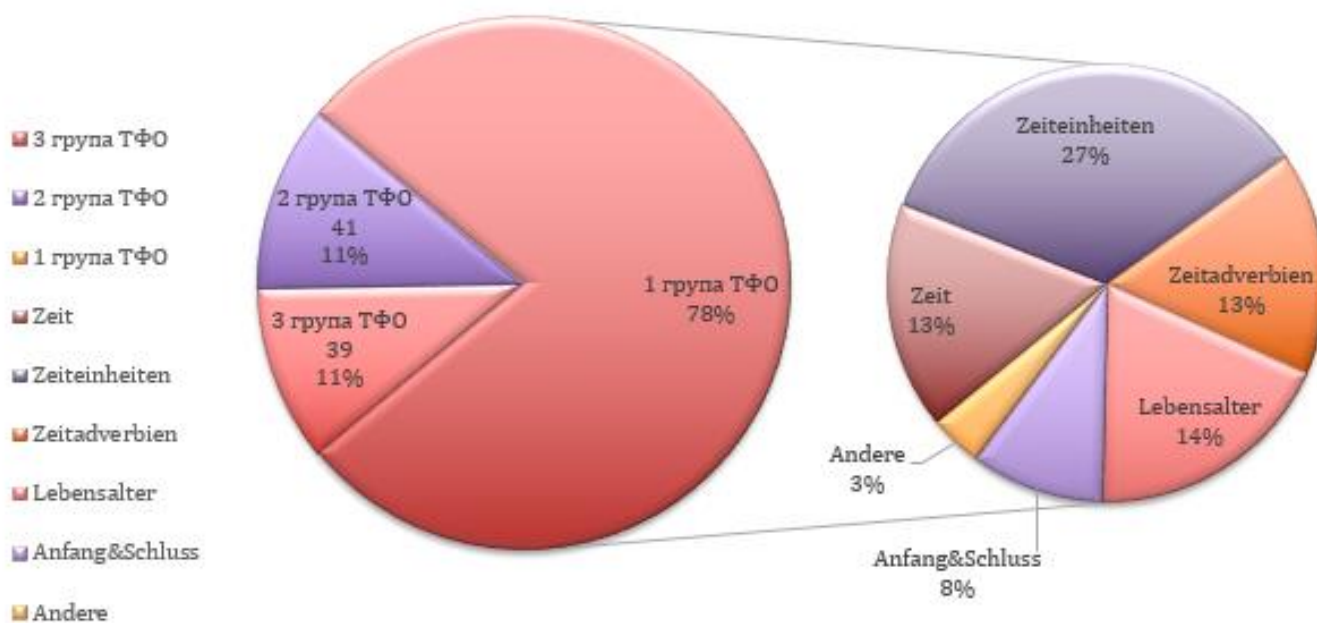

Рис. 2

До другої підгрупи «Zeiteinheiten» належить 98 ФО з компонентами, що позначають одиниці вимірювання часу, дні тижня та частини доби і в свою чергу поділяються на три групи:

- одиниці для позначення великого проміжку часу (роки, місяці, тижні) – *Jahr, Jahreszeit, Monat, Woche, Wochentage*.
- одиниці для позначення частин дня – *Tag* (день), *Nacht* (ніч), *Abend* (вечір), *Morgen* (ранок), *Mittag* (обід)
- одиниці для вимірювання короткої тривалості часу – *Stunde* (година), *Minute* (хвилини), *Augenblick* (мить), *Moment* (момент).

Третя підгрупа «Zeitadverbien» містить 47 ФО з компонентами вираженими прислівниками часу і поділяється на:

- прислівники, що позначають ознаку дії в теперішній, минулий або майбутній час – *heute* (сьогодні), *morgen* (завтра), *gestern* (вчора), *jetzt* (зараз), *früh* (рано), *spät* (пізно);
- прислівники, що позначають повторюваність дії – *oft* (часто), *selten, rar* (рідко);

- прислівники, що позначають тривалість часу – *lang* (довго), *kurz* (коротко), *ewig* (вічно), *immer* (завжди).

Четверта підгрупа «Lebensalter» містить 53 ФО з компонентами, що позначають періоди життя та вік – *Kindheit* (дитинство), *Jugend* (юність), *Altertum* (старість), *jung* (молодий), *alt* (старий).

П'ята підгрупа налічує 28 ТФО у складі яких міститься компоненти початку та кінця процесу/періоду, виражені іменниками *Anfang* (початок), *Schluss*, *Ende* (кінець), *Feierabend* (кінець робочого дня) та дієсловами *anfangen* (почати), *schließen* (закінчити).

Шоста підгрупа містить 3 ФО, у складі яких є службові елементи часу – *seit*, *als*, *bevor*.

Остання підгрупа налічує 8 ФО, котрі містять компоненти, які виражені лексемами, що відносяться до периферії ЛСП «Час» – *Termin* (термін), *abwarten* (очікувати), *Eile* (поспіх), *Pünktlichkeit* (пунктуальність).

Друга група ТФО

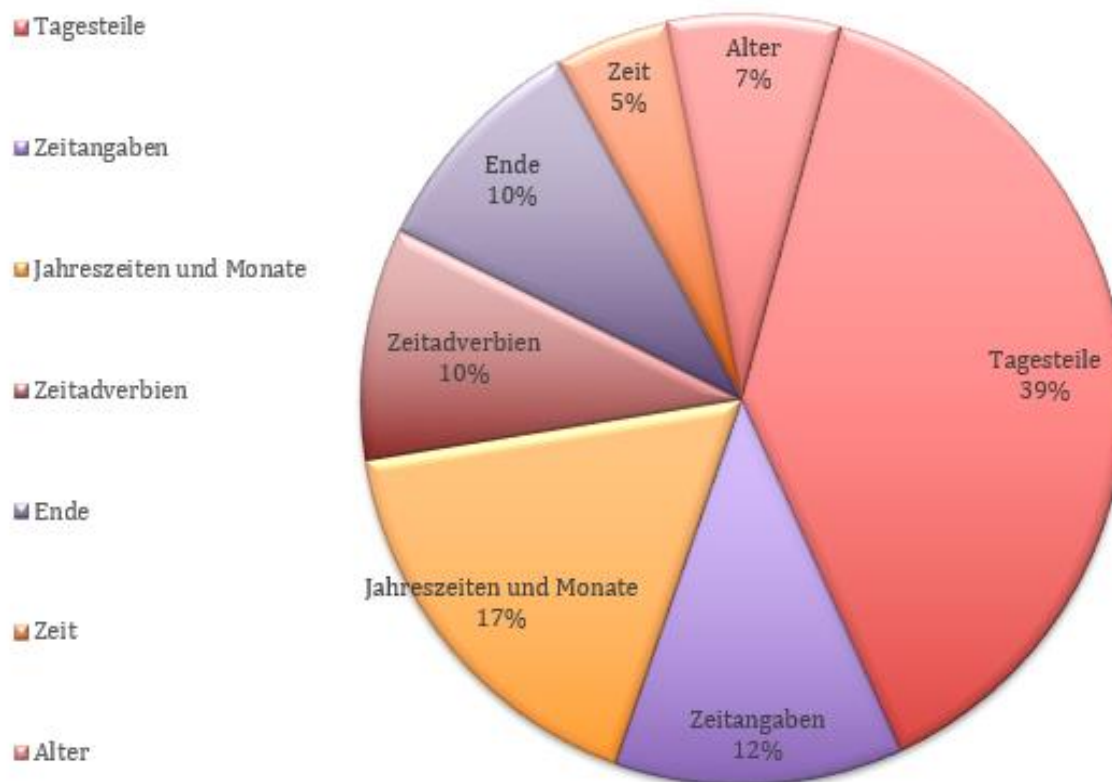

Рис. 3

Друга група ТФО менш чисельна, ніж перша, вона налічує 41 одиницю і в свою чергу поділяється на 7 підгруп (див. Рис.3):

Перша і найбільша – «*Tagesteile*» (частини доби), налічує 16 ТФО.

Друга група «*Zeitangaben*» (одиниці вимірювання часу) містить ФО з опорними лексемами *Jahr* (рік), *Woche* (тиждень), *Stunde* (година) у кількості – 5 одиниць.

До складу третьої підгрупи «*Jahreszeiten und Monate*» (пори року та місяці) входять ФО, в структурі яких є назви місяців та пів року: *Sommer* (літо), *Winter* (зима), *Frühling* (весна), *April* (квітень), загальна кількість яких становить 7 одиниць.

Четверта підгрупа «*Zeitadverbien*» складається з ФО, що містять прислівник часу, який позначає періодичність дії *selten* (рідко) і налічує 3 одиниці та фразеологізм *nicht von gestern sein* – *быть опытным, бывалым* [6, с. 244], у складі якого лексема *gestern* (прислівник, що позначає ознаку дії).

До складу п'ятої підгрупи «*Ende*» (кінець) входить 4 ФО, опорна лексема яких виражена іменниками *Ende* (кінець), *Feierabend* (кінець робочого дня).

Шоста підгрупа «*Zeit*» (час) налічує 2 ФО з опорним компонентом *Zeit* (час).

Сьома підгрупа містить 3 ФО зі словами *Junge* (юнак) та *alt* (старий).

Третя група ТФО налічує 39 одиниць. ФО, що входять до складу третьої групи не містять темпорального компонента, тому неможливо виділити підгрупи за опорною семою, проте за своєю семантикою більша частина зворотів позначає раптовість і швидкість дії (7) та раціональний розподіл часу при виконанні роботи (6).

Отже, у другому розділі було розглянуто основні положення про вплив мови на сприйняття людиною світу, в особливості сприйняття онтологічних категорій простору та часу. Проаналізовано національне підґрунтя німецьких темпоральних фразеологізмів та розглянуто основні концепти німецького менталітету і їхнє відображення у фразеологічному фонді німецької мови,

зокрема серед темпоральних фразеологізмів. Головним концептом німецького менталітету є концепт «Ordnung» (порядок), який тісно пов'язаний і навіть впливає на формування решти концептів і напряду пов'язаний з часом.

Було охарактеризовано ЛСП «Час» і засоби його вираження на матеріалі обраних ТФО і на основі ЛСП «Час» розроблено лексико-семантичну класифікацію та виокремлено особливості ТФО. Зазначаємо, що найбільш чисельною групою є група «Періоди життя» з лексемами *Alter*, *Kindheit*, *Jugend*, *Altertum*, *jung*, *alt* і налічує 56 ФО. Найменш чисельна група – група темпоральних службових слів, що містить 3 ФО з лексемами *seit*, *als*, *bevor*.

Під час дослідження ТФО було виявлено, що фразеологізми можуть містити у собі компонент часу, проте не мати темпорального значення, і навпаки – не містити часовий компонент, проте бути семантично темпоральними. Згідно з цими даними була розроблена структурно-семантична класифікація.

За структурно-семантичним принципом ТФО поділяються на три групи, перша та друга з яких в свою чергу поділяється на 7 підгруп. Перша група, що містить ФО у складі яких наявний темпоральний компонент і які є семантично темпоральними – найчисельніша, а найменш чисельна – третя група ТФО, що містить ФО без часового компоненту, але з темпоральним значенням.

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В 10 – X КЛАСАХ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

3.1. Особливості організації іншомовної освіти учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства та держави [41].

Зміни, що було закладено в Закон України «Про освіту» у 2017 році мали свій вплив й на Державні стандарти з викладання певних навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти, змінюючи їхню суть, структуру та надаючи їм нові особливості. Так, коли ми говоримо про німецьку мову, нам слід користуватися Державним стандартом з навчання іноземних мов від Міністерства освіти та науки України.

Згідно з цим документом, на III ступені вивчення іноземних мов у закладах загальної середньої освіти проходить систематизація граматичного матеріалу, вивченого у середній школі, завершується формування активного словникового запасу, але продовжується формування пасивного словникового запасу лексичних одиниць, велика увага приділяється читанню та усному мовленню. Тексти стають складнішими, використовуються різні стилі й жанри, зокрема від художнього до науково-популярного. Учні повинні вміти вільно висловлювати власну думку щодо прочитаного, наводити аргументи, робити коротку оцінку тексту. Усне мовлення повинно бути змістовним, доречним, учні можуть спонтанно обговорювати та дискутувати на буденні теми. На етапі старшої школи при вивченні письма учні навчаються робити анотації, короткі рецензії, реферати.

Основна мета навчання іноземних мов – формування в учнів іншомовної комунікативної компетентності. Це означає, що учні повинні

володіти іноземною мовою як засобом спілкування та вміти використовувати іноземну мову в іншомовному середовищі.

У процесі вивчення іноземної мови у 10-11 класах учні розвивають набуті раніше здібності у аудіюванні, читанні, письмі та говорінні. Проте навчання усного мовлення домінує, адже учні вже мають певний базовий запас знань (граматичний, лексичний) і на цьому етапі повинні вчитися оперувати набутими знаннями. Саме тому завданням вчителя є створення різноманітних комунікативних ситуацій та заохочення учнів до мовленнєвої діяльності.

Згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти на кінець 10-го класу учні спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної повинні володіти рівнем B1, а учні закладів загальної середньої освіти – на рівні A2+, а якщо мова вивчається як друга іноземна – тоді на рівні A2.

10-11 клас – це завершальний ступінь у процесі оволодіння учнями іноземною мовою. У цей період учні закріплюють увесь попередньо вивчений матеріал, в них формується країнознавча та культурна компетентності. Учні вивчають країнознавство, літературу та культуру країни, мова якої вивчається, технічний переклад.

Згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти на кінець 11-го класу учні спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної повинні володіти рівнем B2, а учні закладів загальної середньої освіти на – рівні B1, а якщо мова вивчається як друга іноземна – тоді на рівні A2+.

Основним завданням мовної освіти у профільній школі є формування особистості учня, котрий активно навчається та усвідомлює необхідність вивчення іноземної мови. В цей період важливо розвивати необхідні вміння та навички для подальшої професійної та комунікативної діяльності. Наприклад, вміння оцінювати інформацію та правильно її використовувати; вміння здійснювати спілкування у межах сфер, забезпечених програмою

МОНУ, здатність розуміти на слух автентичні тексти, діалоги, записи розмов, висловлювати власні думки, почуття, описувати відчуття, розрізняти комунікативні стратегії та вміти доцільно їх використовувати.

Кожна програма побудована таким чином, щоб реалізувати мету, завдання та функції освіти на кожному її етапі.

Навчальна програма МОН з іноземної мови передбачає опрацювання таких тем: «Я, моя родина, мої друзі», «Спорт і дозвілля», «Харчування», «Природа і погода», «Живопис», «Наука і технічний прогрес», «Україна», «Країни виучуваної мови (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Люксембург, Ліхтенштейн)», «Шкільне життя», «Робота і професії» [36].

Поряд із навчанням власне іноземної мови та формуванням іншомовної компетентності, приділяється велика увага рівносторонньому розвитку учня як особистості, як громадянина і відповідальної людини. Програми пропонують теми для вивчення, котрі розвивають всі ці якості: під час вивчення теми «Природа і погода» згідно з програмою МОН з іноземних мов для 10-го класу кожен учень повинен усвідомлювати вплив людини на навколишнє середовище, вміти аналізувати чинники, що погіршують/покращують стан навколишнього середовища, обговорювати та пропонувати способи раціонального використання природних ресурсів тощо.

У процесі дослідження програм з німецької мови для 10 та 11 класів було виявлено, що кожна з програм пропонує теми для вивчення, котрі в свою чергу поділяються на:

- особистісні;
- публічні;
- освітні.

Теми практично дублюються на кожному з етапів (80% співпадає), але з кожним етапом тема розкривається глибше і детальніше, учням пропонують поглянути на неї з іншого боку.

Наприклад тема «Робота і професія». У 9-му класі учні вивчають перелік професій, розмірковують про нахили, здібності, професійні якості та

вибір професії. У 10-му класі учні детально розглядають сучасні та актуальні професії. У 11-му класі учні ознайомлюються з престижними професіями в Україні та закордоном і обговорюють майбутні професійні плани.

3.1.2 Сучасні підходи до вивчення фразеології в 10 класі

Навчання на ОС “магістр” за спеціальністю 014.02 Середня освіта передбачає отримання кваліфікації магістра освіти з мови і літератури, можливість працювати викладачем німецької мови та літератури у закладах вищої освіти та вчителем німецької мови та світової літератури у старших класах закладів загальної середньої освіти. Саме тому одним із завдань цієї роботи є надання способів практичного застосування фразеологічного матеріалу на уроках німецької мови у старших класах закладів загальної середньої освіти.

Згідно з Законом України «Про освіту» та Державними стандартами загальної освіти типові навчальні плани містять інваріантну та варіативну складові. Інваріантна складова обов’язкова для всіх, а варіативна передбачає додаткову кількість годин для курсів за вибором, індивідуальних, групових занять. Вчитель має свободу дій в рамках програми і може самостійно обирати форму подачі матеріалу, методи навчання та прийоми.

Відповідно до Державного стандарту з навчання німецької мови та типової навчальної програми з іноземних мов для закладів загальної середньої освіти власне фразеологія як система не вивчається, тому в методиці навчання німецької мови аспекти роботи над розширенням лексичного запасу учнів шляхом вивчення фразеологізмів недостатньо висвітлені. У процесі оволодіння німецькою мовою учні опрацьовують фразеологічні одиниці. Усталені вирази nach Hause (додому), zu Hause (вдома), zur Verfügung haben (мати в розпорядженні), Bescheid geben (сповістити кого-н., надати інформацію щодо чогось) часто зустрічаються учням на уроках німецької мови, вітальні форми та побажання займають

першочергове місце у процесі вивчення німецької мови: ще у початковій школі діти вчать вживати конструкції Guten Tag! (Доброго дня!), Guten Morgen! (Доброго ранку!), Guten Appetit! (Смачного!).

Опрацювання фразеологічного матеріалу, а саме темпоральних фразеологізмів у 10-му класі може здійснюватися у межах тем «Я, моя родина, мої друзі», «Спорт і дозвілля», «Природа і погода», «Робота і професії». Для кожної теми достатньо дібрати 8-10 фразеологізмів, тому що невелика кількість одиниць є легшою для міцного засвоєння, запам'ятовування та подальшого використання у мовленні. Робота з ФО починається з етапу ознайомлення, на якому пояснюється, що фразеологізми не можуть дослівно перекладатися так як мають власне, незалежне від його компонентів значення. Наводяться контекстні приклади зіставлення фразеологізмів зі словосполученнями (Haben wir Fisch oder Fleisch zum Abendessen? – Nein, die Mutter hat weder Fisch noch Fleisch gekocht. Wir gehen heute ins Restaurant! (укр. В нас на вечерю риба чи м'ясо? – матуся не готувала ні рибу, ні м'ясо, ми йдемо вечеряти у ресторан!); Ich bin mit ihm bekannt. Er ist weder Fisch noch Fleisch. (Я з ним знайомий. Він ні риба ні м'ясо). На наступному етапі – тренувальному, вчитель може використовувати подані нижче завдання:

- визначити та підкреслити ФО у тексті, у реченнях;
- знайти відповідність між фразеологізмом та його перекладом, між фразеологізмом та його тлумаченням німецькою мовою;
- поєднати частини фразеологізму між собою та вжити їх у реченні або в усному мовленні (складання монологу, діалогу);
- заповнити пропуски в реченні відповідними ФО або їхніми компонентами;
- перекласти речення з української на німецьку мови, використовуючи фразеологізми;

- замінити виділене слово в реченні релевантним фразеологізмом;
- дібрати синоніми та антоніми до поданої ФО;
- написати твір, вживаючи вивчені ФО.

Впродовж навчання учні повинні вести словник фразеологізмів і записувати туди всі ФО, що зустрічаються їм у процесі оволодіння німецькою мовою, зокрема позначати синонімічні та антонімічні фразеологічні вирази. Для закріплення матеріалу вчитель проводить фразеологічні диктанти, тести.

У закладах загальної середньої освіти з поглибленим вивченням іноземної мови проводяться заходи з поглиблення знань з предмету – позашкільні заходи, тижні німецької мови, вечори німецької мови, фонетичні конкурси, іншомовні літературні вечори тощо. У рамках тижня німецької мови вчитель може провести відкритий урок за темою «Фразеологія німецької мови» або заохотити учнів до проектної роботи, роботи у групах (учні можуть дослідити етимологію фразеологізмів або виокремити особливості певної фразеологічної групи). Матеріали такого виду роботи можуть бути підставою для участі учнів у Малій Академії Наук та подальшому науково-дослідному розвитку.

3.2 Вправи та завдання для урочної та позаурочної роботи (на матеріалі темпоральних фразеологічних одиниць)

У рамках кваліфікаційної роботи пропонуємо систему вправ та завдань, розроблену на матеріалі німецьких темпоральних фразеологізмів, у межах тем, передбачених навчальною програмою МОНУ, для 10-го класу у закладі загальної середньої освіти з поглибленим вивченням іноземної мови під час тижня німецької мови.

Вправа 1. Опрацювання ФО з компонентами Tag, Nacht, Abend, Morgen, heute, morgen, gestern та семантикою рано, пізно, вчасно, швидко, тимчасово

у контексті теми «Я, моя сім'я, мої друзі», підтеми «Мій розклад дня», «Мій розклад тижня». Учні повинні прочитати речення і знайти фразеологічні звороти, спробувати перекласти (отримують картки з реченнями, а на звороті карток – ФО з перекладом).

1. Ich spiele Tag für Tag während zwei Stunden Klavier denn ich will ein bekannter Musiker werden.
2. Am Alltag isst Anna zu Mittag immer in der Schulkantine.
3. Mark geht von Zeit zu Zeit mit dem Hund spazieren.
4. Frank hat eine gute Fähigkeit rational Zeit zu verbringen und weiß dass jedes Ding seine Zeit hat.
5. Maria wollte ihre Kinder auf der Nacht nicht allein lassen.
6. Zu Hause wurde regelmäßig um halb sieben zu Abend gegessen.
7. Meine Mutter steht in aller Herrgottsfrühe um uns Frühstück zu kochen.
8. Zu allerletzt lese ich noch ein gutes Buch und dann gehe ins Bett.
9. Am Montag muss Georg in aller Frühe aufstehen, weil er und seine Familie fahren nach Berlin.
10. Früher konnte Patrik sich die Nacht um die Ohren schlagen ohne die geringsten Folgen.

Tag für Tag – щоденно; щодня	in aller Herrgottsfrühe – дуже рано, рано-вранці
zu Mittag essen – обідній прийом їжі; обідати	zu Abend essen – вечірній прийом їжі; вечеряти
von Zeit zu Zeit – час від часу	in aller Frühe – дуже рано, рано-вранці

jedes Ding hat seine Zeit – всьому є свій час	zu allerletzt – в останню чергу, наприкінці
auf die Nacht – ввечері	sich die Nacht um die Ohren schlagen – не спати всю ніч

Підтема «Батьки та діти. Різниця поколінь»

Вправа 2. Вправа для етапу тренування. Робота з ФО, у складі яких є лексеми віку, років та старості. Необхідно визначити які вирази з лівого боку відповідають змісту фразеологізму справа.

1. <i>in den besten Jahren sein</i>	a) j-d ist schon siebzig Jahre alt
2. <i>in die Jahre kommen</i>	b) gleichaltrig sein
3. <i>von früh auf</i>	c) frisch und kraftvoll sein
4. <i>das Alter wägt, die Jugend wagt</i>	d) von Kind auf
5. <i>jung geboren, alt erzogen</i>	e) jung und unerfahren
6. <i>im gleichen Alter stehen</i>	f) jemand ist alt geworden
7. <i>Jugend hat keine Tugend</i>	g) niemand ist weise geboren; der Mensch erwirbt die Weisheit während des Lebens.
8. <i>j-d hat siebzig Jahre auf dem Rücken</i>	h) alte Menschen besser sich überlegen, Jungen sind bereit, das Risiko einzugehen.

Вправа 3. Робота з ФО, що позначають ознаку особи, ознаку дії. Вправа проводиться на тренувальному етапі для кращого запам'ятовування ФО, учні вживають ФО у контексті. Поєднати між собою частини фразеологізмів та доповнити ними речення.

ein Unterschied	wie der Nacht
wie ein Dieb	wie der junge Morgen

Hässlich	kommen
Frisch	wie Tag und Nacht
ein seltener	in der Nacht
mit dem Glockenschlag	Vogel
in aller	aus heiterem Himmel
wie ein Donnerschlag	Herrgottsfrühe

1. Sie würden nie wissen, dass sie die Zwillinge sind. Sie haben ... (ein Unterschied wie Tag und Nacht).

2. Sie ist immer allein und niemand will sich mit ihr unterhalten. Sie sieht wie... aus. (ein seltener Vogel)

3. Das Ungeheuer war ... und sie sollte seine Frau sein. (hässlich wie der Nacht)

4. Frank schlich sich ... heran und erschreckt mich. (wie ein Dieb in der Nacht)

5. Herr Gunter ist schon fünfzig Jahre alt aber noch so ... (frisch wie der junge Morgen)

6. Das sieht ihm nicht ähnlich, er ... Ich denke ihm ist etwas zugestoßen.

7. Ich stand ... auf um meine Hausaufgabe fertig zu haben. (in aller Herrgottsfrühe)

8. Es wurde das Licht .... abgedreht. (wie ein Donnerschlag aus heiterem Himmel)

Вправа 4. Проводиться у контексті теми «Спорт і дозвілля», підтеми «Як я проводжу вільний час?». Вправа для етапу тренування. Учням необхідно заповнити пропуски в реченні відповідними ФО або їхніми компонентами;

übersehen	Zeit	totschlagen	Geld
-----------	------	-------------	------

1. Zusammen mit ihren Freunden verbrachte Klara ein tolles Wochenende in Berlin. Sie sagte ihrer Mutter am Telefon, dass sie die Zeit _____. (übersah)

2. Hör auf herumzustehen. Mach deine Hausaufgaben fertig. Zeit ist _____. (Geld)

3. Ich musste die Zeit _____, während du Fußball gespielt hast. (totschlagen)

4. Es gibt viele Arten, sich die _____ zu vertreiben, Süßer. (Zeit)

Вправа 5. Потрібно перекласти речення з української на німецьку мови, використовуючи фразеологізми;

1. Увесь час я втрачав найголовніше. (Ich habe die ganze Zeit etwas übersehen.)

2. А все тому, що я повинен був згаяти багато часу, чекаючи твого повернення. (Nur weil ich die Zeit totschiagen musste während ich auf Deine Rückkehr wartete.)

3. Дорогі колеги, Час це гроші, тому давайте закінчимо цю роботу швидше. (Liebe Kollegen, Zeit ist Geld, also lassen Sie uns diese Arbeit schneller beenden.)

4. Що Ви збираєтесь робити у вільний час, коли закінчите писати цю книгу? (Wie wollen Sie sich die Zeit vertreiben, wenn Sie mit dem Schreiben dieses Buches fertig sind?)

Вправа 6. Використовується у контексті теми «Робота і професія», підтема «Персональні характеристики для успішної роботи». Вправа для етапу ознайомлення. Учні припускають яке значення мають подані ФО і обирають варіант. Результати обговорюються. Учні записують ФО в словник.

1. Anfang und Ende reichen sich die Hände.

- a) Почав діло – доведи його до кінця.
- b) Почав діло – не думай про те, як закінчити його.
- c) Початок і кінець мають різні руки.

2. zu Ende führen.

- a) Не дійти до кінця.
- b) Дійти до кінця.
- c) Залишити кінець.

3. Erst das Geschäft, dann das Vergnügen.

- a) Не зробив нічого, не біда.
- b) Спочатку відпочинь, потім зроби.
- c) Скінчив діло - гуляй сміло.

4. Besser abwarten, als sich übereilen.

- a) Поспішиш — людей насмішиш.
- b) Не поспішай – є ще багато часу.
- c) Поспішиш – все встигнеш.

5. In aller Eile.

- a) Не квапитися.
- b) Поспіхом.
- c) Не зовсім швидко.

6. Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen.

- a) Не завершуй сьогодні те, що можеш зробити завтра.
- b) Сьогодні не зможеш завершити те, що можеш на завтра залишити.
- c) Не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні.

7. Pünktlich wie die Maurer

- a) Не зовсім вчасно.
- b) Вчасно.
- c) Вчасно, але не дуже.

8. Irrtum ist der Übereilung Sohn

- a) Помилка – син успішності.
- b) Поспішиш – людей насмішиш.
- c) Поспішиш – все встигнеш.

Вправа 7. Проводиться на етапі тренування матеріалу. Учням необхідно створити речення з поданих слів і перекласти його.

1. Pünktlich / den Arbeitsplatz / wie / verließen / die Maurer / sie.
(Pünktlich wie die Maurer verließen sie den Arbeitsplatz.)

2. Und / sich / Ende / die Hände / reichen / Anfang. (Anfang und Ende reichen sich die Hände.)

3. muss / dieses Projekt / zu Ende / führen / Er / allein. (Er muss allein dieses Projekt zu Ende führen.)

4. lebt/ Anna / Regel: / das Vergnügen / erst / ihr / und/ die Arbeit / nach der goldenen / Leben / dann. (Anna lebt ihr Leben nach der goldenen Regel: erst die Arbeit, und dann das Vergnügen.)

5. sagt / meine Mutter / immer /: " abwarten / Besser / sich / als / übereilen".
ich / alles / Deshalb / mache / und / deutlich / langsam. (Meine Mutter sagt immer:
"Besser abwarten, als sich übereilen". Deshalb mache ich alles langsam und
deutlich.)

6. bekam / Stattdessen / ein / Referendum / Griechenland / organisiertes / in
/ Eile / aller. (Stattdessen bekam Griechenland ein in aller Eile organisiertes
Referendum.)

7. ist / Sohn / der Übereilung / Irrtum. (Irrtum ist der Übereilung Sohn.)

8. morgen / nicht / Verschiebe / auf, / du / kannst / besorgen / was / heute.
(Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen.)

На етапі закріплення вивченого матеріалу учні можуть отримати такі творчі завдання:

- обрати одну з поданих нижче ФО і написати твір-роздум (кількістю не менше 100 слів):

1. Anfang und Ende reichen sich die Hände.

2. Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen.

3. Erst das Geschäft, dann das Vergnügen.

- в парах скласти діалог (12-15 реплік), в мовленні вжити не менше 5 ФО з вивченої теми;

- зняти короткометражний фільм за темою «Мій розклад дня» і вжити в ньому ФО за темою, презентувати фільм на уроці;
- написати твір-розповідь, вживаючи якнайбільше вивчених ФО обсягом не менше 90 слів.

Отже, фразеологічний матеріал, зокрема німецькі темпоральні фразеологізми є багатим матеріалом для роботи з учнями у закладах загальної середньої освіти. Фразеологія не вивчається окремо у шкільній програмі, проте вивчення ФО потрібно здійснювати обов'язково, адже вони значно поповнюють словниковий запас учнів, роблять їхнє мовлення експресивним, дають можливість ознайомитися з культурою німецького народу.

Вчитель сам обирає які вправи та завдання використовувати, головне, щоб були досягнуті поставлені цілі. Вище було наведено приклади вправ та завдань для ознайомлення учнів з фразеологізмами, їхнього вивчення та закріплення. Зазначаємо, що необхідно цілеспрямовано проводити роботу над фразеологічним матеріалом для його кращого засвоєння. Поступово опрацьовуючи фразеологічний матеріал учні поповнюють знання ФО синонімічними та антонімічними одиницями.

ВИСНОВКИ

Темпоральні фразеологічні одиниці все частіше стають предметом вивчення лінгвістів-фразеологів та мовознавців, адже вони є багатим матеріалом для аналізу. Проведене дослідження дало можливість детально ознайомитися з німецькими темпоральними фразеологізмами та розробити лексико-семантичну та структурно-семантичну класифікацію з метою структурування матеріалу та виокремлення особливостей темпоральних фразеологізмів у німецькій мові.

У першому розділі роботи було проаналізовано основні підходи до тлумачення терміну «фразеологізм» та коротко оглянуто історію становлення фразеології як науки, охарактеризовано перші збірки стійких зворотів, приказок, прислів'їв, народної мудрості. Виявлено, що у науці і досі не існує єдиного тлумачення терміну «фразеологізм» і, як наслідок, кожен дослідник визначає це поняття з точки зору власного досвіду у галузі фразеології, тому у нашій роботі, на основі поглядів лінгвістів, ми визначили фразеологізми як стійкі звороти мовлення, притаманні певній мові, що не перекладаються дослівно на іншу мову та мають самостійне значення яке утворюється внаслідок повної або часткової десемантизації їхніх компонентів.

За своєю структурою фразеологізми складаються з компонентів, які мають певні особливості на семантичному рівні і можуть бути класифіковані. Фразеологічне значення не залежить від семантики компонентів ФО, а формується шляхом утворення власного незалежного значення. Під час мовлення не можна замінювати компоненти у структурі фразеологічної одиниці та важливо пам'ятати, що фразеологізми не вживаються у прямому сенсі. У нашій роботі ми досліджуємо темпоральні фразеологізми, які у своєму складі містять часовий компонент.

У роботі описано основні ознаки німецьких фразеологізмів, а саме *Idiomatizität* (ідіоматичність), *Stabilität* (постійність компонентного складу),

Lexikalisierung (постійність лексичного складу) та Reproduzierbarkeit (відтворюваність).

Вагома частина першого розділу присвячена докладному опрацюванню наявних фразеологічних класифікацій з метою подальшої розробки власної класифікації. У процесі роботи було виявлено, що в науці існують семантична, ідеографічна, лексико-граматична, структурна, функціональна, генетична, граматична, стилістична класифікації фразеологізмів, кожна з яких сформована на основі окремих аспектів вивчення фразеології.

У межах першого розділу надається визначення поняттю темпоральність та характеристика категорії часу в німецькій мові. Зазначимо, що простежується вплив граматичної структури німецької мови на світогляд та культуру народу, інакше кажучи культура знаходить відображення у структурі мови.

У другому розділі розглядаються основні положення про вплив мови на сприйняття людиною світу, в особливості сприйняття онтологічних категорій простору та часу. Аналіз національного підґрунтя німецьких темпоральних фразеологізмів та ознайомлення з основними концептами німецького менталітету дає змогу дослідити відображення німецької культури у фразеологічному фонді німецької мови, зокрема серед темпоральних фразеологізмів. Головним концептом німецького менталітету є концепт «Ordnung» (порядок), який тісно пов'язаний і навіть впливає на формування решти концептів, зокрема на концепти «пунктуальність», «організація та планування часу», «принциповість», «точність», «старанність». ТФО засуджують даремну трату часу та його нерациональне використання і закликають бути працелюбним і старанним. Крім того, простежується вплив християнської релігії, релігійних свят на фразеологічну систему німецької мови.

В роботі подається характеристика лексико-семантичного поля «ЧАС» і перелічені основні засоби його вираження. На матеріалі обраних ТФО і на основі ЛСП «ЧАС» розроблено лексико-семантичну класифікацію та

виокремлено основні особливості темпоральних фразеологічних одиниць. Для кращого розуміння в окремих випадках було проаналізовано етимологію фразеологізмів. Зазначаємо, що найбільш чисельною групою є група «Періоди життя» з лексемами *Alter, Kindheit, Jugend, Altertum, jung, alt*, яка налічує 56 ФО. Найменш чисельна група – група темпоральних службових слів, що містить 3 ФО з лексемами *seit, als, bevor*. Загальна кількість обраних ФО – 365 одиниць.

Під час дослідження темпоральних фразеологічних одиниць було виявлено, що фразеологізми можуть містити у собі компонент часу, проте не мати темпорального значення, і навпаки – не містити часовий компонент, проте бути семантично темпоральними. Згідно з цими даними була розроблена структурно-семантична класифікація.

За структурно-семантичним принципом темпоральні фразеологізми в німецькій мові поділяються на три групи, перша та друга з яких в свою чергу поділяється на 7 підгруп. Перша група, що містить фразеологічні одиниці, у складі яких наявний темпоральний компонент і які є семантично темпоральними – найчисельніша, а найменш чисельна – третя група ТФО, що містить ФО з темпоральною семантикою, але без часового компонента.

У третьому розділі аналізуються сучасні вимоги до вивчення іноземної мови, зокрема фразеології, у 10-х класах у закладах загальної середньої освіти. У методиці навчання іноземних мов недостатньо висвітлено аспекти вивчення фразеології на уроках, тому ми вважаємо за потрібне надати приклади завдань для опрацювання та види можливої роботи для опрацювання фразеологічного матеріалу. Вивчення ФО здійснюється в три етапи: ознайомлення, тренування та закріплення. На кожному з них вчитель обирає які вправи та завдання доцільно використовувати аби були досягнуті поставлені цілі.

Отже, фразеологічний матеріал, зокрема німецькі темпоральні фразеологізми є багатим матеріалом для роботи з учнями у закладах загальної середньої освіти. Фразеологія не вивчається окремо у шкільній

програмі, проте вивчення сталих висловів повинно бути обов'язковим, адже вони значно поповнюють словниковий запас учнів, роблять їхнє мовлення експресивним, дають можливість ознайомитися з культурою німецького народу. Опрацювання фразеологічного матеріалу повинно бути цілеспрямованим для його кращого застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аничков И. Е. Труды по языкознанию. Санкт-Петербург, 1997. 511 с.
2. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском. Ростов-на-Дону, 1964. 280 с.
3. Афанасьева О.В. Семантическая структура концепта время и ее отражение во фразеологических системах английского, испанского и русского языков : автореф. дисс. на соискание уч. степени к-та фил. наук : 10.02.20. Казань, 2007. 23 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереотипное. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
5. Баран Я. А., Зимомря М. І. Теоретичні основи фразеології. Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1999. 176 с.
6. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь. Москва : Аквариум, 1995. 768 с.
7. Большой энциклопедический словарь / ред. А.М. Прохоров. Москва : Норинт. Издание 2-е, перераб. и доп. 2002. 516 с.
8. Бондар О. І. Лінгвістична категорія часу як відображення реального часу. *Мовознавство*. 1986. № 2. С. 41 – 45.
9. Бондарко А. В. Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация времени. Санкт-Петербург, 1999. 206 с.
10. Вайнтрауб, Р. М. О соматических фразеологизмах в русском языке. *Лексические единицы русского языка и их изучение*. Ташкент, 1980. С. 51 – 55.
11. Вакк Ф.О. Соматической фразеологии эстонского языка. *Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей*. Баку, 1968. С. 152 – 155.

12. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения (На материале русского языка). Москва : Высш. школа, 1981. 451 с.
13. Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. Москва, 1977. 308 с.
14. Гінка Б.І. Лексикологія німецької мови: лекції та семінари. Тернопіль, 2010. 416 с.
15. Головіна Н.Б. Фразеологізми зі значенням побажання в німецькій та українській мовах (лінгвокультурологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та філ. наук : 10.02.17. Київ, 2007. 20 с.
16. Городникова М.Д. Структурная организация фразеологизма и особенности его семантики. *Вопросы семантики ФЕ: Тезисы докладов* / Под ред. В. П. Жукова. Новгород, 1971. С. 23 – 41.
17. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 397 с.
18. Гуревич А. Я. Время как проблема истории культуры. *Вопросы философии*. 1969. № 3. С. 105–116.
19. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии *Вопросы языкознания*. 1997. № 6. С. 37 – 48.
20. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва : Русский язык, 2000. 917 с.
21. Жуков В. П. Русская фразеология. Москва, 1986. 309 с.
22. Жуков В. П. Уровневое положение фразеологизмов в языковой системе Ленинград, 1978.
23. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання /за ред. доктора пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
24. Захарова Л., Шніп Ю. Функціонально-семантична варіантність фразеологізмів з компонентом «час» в англійській мові. *Philology and Educational Studies*. 2015. Т. 5. С. 37 – 43.

25. Звегинцев В. А. Теоретико-лингвистические предпосылки гипотезы Сепира-Уорфа. *Новое в лингвистике*. 1960. Вып. 1. С. 111-134.
26. Из записок по русской грамматике. Т. 4, Выпуск II. Глагол / Потебня А. А. Москва : Просвещение, 1977. 600 с.
27. Искоз А.М., Ленкова А.Ф. Лексикология немецкого языка. Москва : Просвещение, 1971. 276 с..
28. Каган М. С. Время как философская проблема. *Вопросы философии*.1982. No 10. С. 117–124.
29. Лабінська Б.І. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини : автореф. дис на здобуття наук. ступеня к-та філ. наук : 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.
30. Лалаян Н.С. Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти: автореф. дис на здобуття наук. ступеня к-та філ. наук : 10.02.04. Одеса, 2008. 20 с.
31. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание. Москва : Просвещение,1977. 223 с.
32. Левченко О. П. Національно-маркована лексика як компонент фразеологічних одиниць. *Słowo. Tekst. Czas. : Materiały Konferencji Naukowej*. Szczecin, 1996. С. 208 – 212.
33. Лингвистический энциклопедический словарь / ред. В.Н. Ярцева. Москва, 2002. 709 с.
34. Маркиш С. П. Знакомство с Эразмом из Роттердама. Москва, 1971. 281 с.
35. Медведева Т. С., Опарин М. В., Медведева Д. И. Ключевые концепты немецкой лингвокультуры : монография ; под ред. Т. И. Зелениной. Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2011. 160 с.
36. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивчення іноземних мов. 10 – 11 класи / М-во осв. і науки України. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf>

37. Німецько-український фразеологічний словник / Укл. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. У 2 т. Київ : Рад. школа, 1981. Т. 1. 416 с.;
38. Німецько-український фразеологічний словник / Укл. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. У 2 т. Київ : Рад. школа, 1981. Т. 2. 382 с.
39. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Издание 4-е, доп. Москва: ИТИ Технологии, 2006. 944 с.
40. Песковский М. Л., К. Д. Ушинский. Его жизнь и педагогическая деятельность. Мультимедийное издательство Стрельбицкого, 2018. 162 с.
41. Про освіту : Закон України від 05 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
42. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
43. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія. Київ – Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
44. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови : монографія. Київ : Наукова думка, 1973. 270 с.
45. Смит Л. П. Фразеология английского языка / пер. с англ. А. С. Игнатъева. Москва : Учпедгиз, 1959. 208 с.
46. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц : учебник для студ. высш. учеб. заведений. В 2 ч. Ч. 2. Морфология. Синтаксис / Бабайцева В. В. и др. ; под ред. Е. И. Дибровой. Москва, 2008. 624 с.
47. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический аспект, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996. 284 с.
48. Тимофеева В. В. Семантические и коммуникативно-функциональные особенности фразеологии в американском варианте

английского языка. *Проблемы формирования национально-специфического компонента германских языков*. Москва : Наука, 1990. С. 58-63.

49. Уорф Б. Наука и языкознание. *Новое в лингвистике*. 1960. Вып. 1. С. 173 – 178.

50. Фірсова Ю. А. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові: лінгвокультурологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2002. 194 с.

51. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1970. 199 с.

52. Шавловська Т. С. Виразність німецьких фразеологізмів. *Text et culture: Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 5. С. 73 –77.

53. Шанський Н. М. Фразеология современного русского языка : учеб. пособ. 4-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Специальная литература, 1996. 192 с.

54. Шенделева Е.А. Полевая организация лексики и фразеологии. *Фразеология в контексте культуры* / Под. ред. В. Телия. Москва : Языки русской культуры, 1999. С. 74-79.

55. Agricola, E., *Semantische Relationen im Text und im System*. Berlin, 1975. 128 S.

56. Boroditski L. How does language shape the way we think? URL: https://my.uopeople.edu/pluginfile.php/57436/mod_book/chapter/38890/BUS2207U4Text1.pdf

57. Burger H. *Phraseologie. Eine Einführung*. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2007. 240 S.

58. Eckert R, Günther K. *Die Phraseologie der russischen Sprache*. Langenscheidt-Verlag Enzyklopädie, 1992, 176 S.

59. Fleischer W. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Max Niemeyer Verlag, 1997. 299 S.

60. Klaus D. P. Phraseologie: Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Begriffsbestimmung und Systematisierung, unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache. A. Kümmerle, 1978. 1038 S.
61. Makkai A. Idiom structure in English. The Hague: Mouton, 1972. 371 p.
62. Nuss B. Das Faust-Syndrom: Ein Versuch über die Mentalität der Deutschen. Bonn, Berlin : Bouvier Verlag, 1993. 213 s.
63. Seidl J. W. McMordie. English Idioms and How to use Them. London : Oxford, 1988. 268 p.
64. Seiler F. Deutsche Sprichwörterkunde. München, 1922. 457 S.
65. Wermke M. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage / Dr. Matthias Wermke, Dr. Kathrin Kunkel-Razum, Dr. Werner Scholze- Stubenrecht. Wien : Dudenverlag, 2002. 955 s.

ДОДАТКИ

Структурно-семантична класифікація ТФО

1 група ТФО

1. alle heilige Zeiten - рідко, у значний проміжок часу;
2. alles zu seiner Zeit - не зараз; всьому свій час;
3. andere Zeiten, andere Sitten - звичаї, традиції змінюються впродовж часу;
4. auf Zeit - тимчасово;
5. auf Zeit spielen - умисно затягувати гру, щоб стримувати рахунок (спорт.);
6. bessere Zeiten gekannt - знати та пам'ятати кращі часи;
7. das hat Zeit - не треба квапитися, встигнеться;
8. das waren noch Zeiten - раніше було краще, ніж зараз;
9. das Zeitliche segnen - померти; повністю розбитися, зламатися;
10. dem lieben Gott die Zeit stehlen - витратити час даремно; лінуватися;
11. der Zahn der Zeit - вплив часу на щось, переважно негативний, руйнівний;
12. die längste Zeit - достатньо довго;
13. die Zeit arbeitet für jmd. ситуація постійно змінюється для чиеїсь користі;
14. die Zeit heilt alle Wunden - час лікує;
15. die Zeit totschiagen - витратити час даремно;
16. die Zeit übersehen - втратити час і не помітити цього;
17. eine Zeit ansetzen – назначить время;
18. eine Zeit lang - певний час;
19. es an der Zeit halten - прийшов саме той момент, аби щось зробити;
20. es ist an der Zeit - пора, прийшов час;
21. es ist höchste Zeit - давно пора;
22. es wird höchste Zeit - щось терміново необхідно;
23. für alle Zeiten/ für Zeit und Ewigkeit - назавжди;
24. graue Vorzeit - седая старина;
25. hohe Zeit – праздники;
26. jedes Ding hat seine Zeit - всьому є свій час;
27. jmd. Zeit lassen - дати комусь час; можливість обдумати щось;

28. jmds. Zeit ist gekommen - прийшов час померти;
29. mit der Zeit - поступово, мало- помалу;
30. mit der Zeit gehen - бути прогресивним (аналог - йти у ногу з часом);
31. noch Zeit haben - не спішити;
32. seit/vor undenklichen/ewigen Zeiten - з давніх-давен;
33. sich die Zeit vertreiben - вбивати час; зайнятися чим-небудь у певний проміжок часу;
34. sich Zeit lassen - не квапитися;
35. sich Zeit nehmen - не діяти необдуманно;
36. stille Zeit - мертвий сезон;
37. von Zeit zu Zeit - час від часу;
38. vor Zeiten - давно, з давніх-давен;
39. wer nicht kommt zur rechten Zeit, der muss nehmen, was übrig bleibt - той, хто запізнюється, нехай не жаліється, що отримає не найкраще;
40. Zeit gewinnen - виграти час;
41. Zeit ist Geld - не можна витратити час даремно;
42. Zeit verlieren - затримуватися;
43. zu/bei Lebzeiten - впродовж життя;
44. zur [rechten] Zeit - вчасно;
45. kommt Zeit, kommt Rat - маючи терпіння людина знайде вихід або відповідь;
46. mit Geduld und Zeit kommt man möglich weit - терпение и труд все перетрут;
47. bis in alle Ewigkeit – до скончання века;
48. in die Ewigkeit eingehen – уснуть навеки, почить вечным сном;
49. alle Jubeljahre einmal - очень редко, раз в год по обещанию;
50. aus den besten Jahren heraussein- бути вже немолодим;
51. bei Jahren sein - бути в літах;
52. ein fettes Jahr - урожайний рік;
53. ein mageres Jahr - неврожайний рік;

54. in den besten Jahren sein - бути в розквіті сил;
55. in die Jahre kommen – старіти;
56. Jahr für Jahr - рік за роком;
57. Jahre gehen ins Land - минають роки;
58. j-d hat siebzig Jahre auf dem Rücken - кому-н. уже стукнуло сімдесят!;
59. nach Jahr und Tag - через багато (або кілька) років;
60. seine Jahre voll haben - досягати повноліття; досягати пенсійного віку;
61. seit Jahr und Tag - даним давно, з давніх часів, з давніх давен;
62. von Jahr zu Jahr - з року в рік;
63. vor Jahr und Tag - одного разу, колись;
64. zu hohen Jahren kommen - досягати похилого віку;
65. zwischen den Jahren - проміжок часу між Різдвом та Новим роком;
66. jahraus, jahrein - из года в год;
67. der zweite, dritte, Frühling - період нової закоханості;
68. die fünfte Jahreszeit - час Карнавалу у Німеччині;
69. April, April! - з першим квітня, обдурили!
70. j-n in den April schicken - обдурити кого-н. першого квітня;
71. wie einst im Mai – як і раніше; так само як у перші щасливі дні;
72. blauer Montag – понеділок, у який мають вихідний;
73. englische Woche (bes. Fußball) - період часу тривалістю тиждень або 8 днів, у який команда повинна провести три гри;
74. es ist nicht alle Tage Sonntag - не кожного разу трапляються приємні речі у житті;
75. Goldener Sonntag – остання неділя перед Різдвом;
76. Kupferner Sonntag – третя неділя перед Різдвом;
77. Silberner Sonntag – передостання неділя перед Різдвом;
78. während/ in der Woche; die Woche über; unter der Woche – у будні дні;
79. Weißer Sonntag – остання неділя перед Великоднем;
80. der graue Alltag – сірі будні, буденщина, життєва проза;
81. auf die Nacht – ввечері;

82. die Nacht um die Ohren schlagen – не спати всю ніч;
83. Tag und Nacht – у будь-який час, безперервно;
84. über Nacht – несподівано швидко; раптово;
85. zu jeder Tages- und Nachtzeit – увесь час; постійно;
86. acht Tage – один тиждень;
87. alle Tage, die Gott werden läßt – кожен Божий день;
88. am Ende des Tages – зрештою, нарешті;
89. am Sankt-Nimmerleins-Tag – ніколи;
90. an einem Herring acht Tage essen – жити впроголодь, перебиватися с хлеба на квас;
91. auf den/bis zum Sankt-Nimmerleins-Tag – вічно, нескінченно;
92. der Jüngste Tag – Судний день;
93. der Tag der Abrechnung wird kommen – час відплати настане; буде і на нашій вулиці свято;
94. der Tag des Herrn – неділя;
95. der Tag X – неофіційний день певної вирішальної події;
96. ein Loch in den Tag schlafen – дуже довго спати;
97. ewig und drei Tage – дуже довго;
98. mein, dein Lebtag – усе життя; довжиною в життя; завжди;
99. mein, dein Lebtag nicht – ніколи;
100. nach, vor Jahr und Tag – після, перед довгим проміжком часу;
101. nicht jmds. Tag sein – день, в котрий людина стикається лише з невдачами;
102. seinen Tag von Damaskus erleben – переродитися; стати іншою людиною;
103. seit Adams Zeiten/Tagen – з часів Адама; з давніх-давен;
104. seit Jahr und Tag – з давніх-давен;
105. Tag der offenen Tür – день відкритих дверей;
106. Tag für Tag – щоденно; щодня;
107. vor Tau und Tag – рано вранці; дуже рано;
108. als gebe es kein Morgen – без міри; досл. начебто завтра не прийде;

109. Spinne am Morgen bringt Kummer und Sorgen – коли людина вранці бачит павука – це приносить нещастя;
110. zu Morgen essen – снідати;
111. ein bunter Abend – вечірня естрадна вистава;
112. eines schönen Abends – якимсь увечері;
113. je später der Abend, desto schöner die Gäste - чим пізніше, тим кращі гості: коментар до людей, котрі запізнюються;
114. zu Abend essen - вечірній прийом їжі; вечеряти;
115. nicht von zwölf bis Mittag - неодноразово протягом короткого проміжку часу;
116. zu Mittag essen - обідній прийом їжі; обідати;
117. das Gebot der Stunde - вимога часу; лозунг сучасного моменту;
118. dem Glücklichen schlägt keine Stunde - щасливі часи не наслідують;
119. der ersten Stunde - від початку; з перших часів;
120. die blaue Stunde - сутінки; схід сонця;
121. die Gunst der Stunde nutzen - спіймати момент, скористатися моментом;
122. die Stunde der Wahrheit - момент істини;
123. die Stunde des Pan - літній, пекучий час; час, коли сонце в зеніті;
124. die Stunde null - момент, у який все починається « з чистого листа»; по-новому;
125. die Stunde X - ще невідомий період, у який щось повинно здійснитися;
126. die Stunden/Tage/Monate bis .... zählen - з нетерпінням чекати певного моменту;
127. in einer schwachen Stunde - у момент слабкості;
128. in zwölfter Stunde - в останню мить;
129. jmds. Jahre/Tage/Stunden sind gezählt - чийсь дні полічені; прийшов час померти;
130. jmds. letzte Stunde ist gekommen/hat geschlagen - прийшов час померти;
131. jmds. schwere Stunde - важкий час; час жінці родити;

132. jmds. Stunde kommt - для когось наступає вирішальний момент (момент триумфу, помсти, випробування);
133. was die Stunde geschlagen hat - відбувається вирішальний момент;
134. zu nachtschlafender Stunde/Zeit - пізно вночі або дуже рано вранці;
135. zur Stunde - зараз; в цю мить;
136. rund um die Uhr - у будь-який час;
137. auf die Minute - точно; вчасно; секунда в секунду;
138. den Augenblick ergreifen - ловити мить; скористатися моментом;
139. einen Augenblick! - зараз!, цю ж мить!
140. einen lichten Moment haben - тимчасово бути у стані просвітлення;
141. im Augenblick - зараз, у цей момент;
142. im Moment - у теперішній час, наразі, зараз;
143. im rechten Augenblick – вовремя, кстати;
144. in letzter Minute - якраз вчасно;
145. jeden Augenblick - з хвилини на хвилину, щохвилини, ось-ось;
146. jeden Moment - в цю ж мить, негайно;
147. heute in Putz, morgen in Schmutz - сьогодні в латах, а завтра в заплатах;
148. heute mir, morgen dir - всякому свой черёд; сьогодні я, а завтра ты;
149. heute oder morgen - коли-небудь; у наступний час;
150. heute rot, morgen tot - коментар у ситуації, коли людина зненацька помирає;
151. lieber heute als morgen - бажано відразу; якомога швидше;
152. Morgen, morgen, nur nicht heute, sagen alle faulen Leute - коментар, котрий використовують у ситуації, коли хтось повинен зробити справу, але відкладає на потім;
153. verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen - не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні;
154. von heute auf morgen - дуже швидко; в короткий проміжок часу;
155. Morgen ist auch noch ein Tag - на сьогодні я достатньо попрацював;
156. von gestern sein – устареть;

157. ein Herrchen von gestern – вискочка;
158. dann/jetzt hat die arme Seele Ruh – тепер усі будуть задоволені;
159. dann/jetzt ist fertig lustig – кінець веселошам;
160. der Wind pfeift jetzt aus einem anderen Loch – зараз панує строгий порядок; будуть прийняті строгі міри;
161. hier und heute/jetzt – негайно, без затримки;
162. jetzt brat mir einer einen Storch! - вигук надзвичайного здивування на щось, що є дуже незвичним, як наприклад смажений лелека;
163. jetzt geht es um die Wurst - зараз важливо виступити у захист, це може стати вирішальною миттю;
164. jetzt gehts rund - зараз покращиться настрій, зараз буде веселіше;
165. jetzt gilt's! - тепер наступил решаючий момент!
166. jetzt ist aber fuffzehn - достатньо! Більше я не приймаю в цьому участі;
167. jetzt ist der Bart aber ab! (ugs.) - з мене достатньо, це кінець! З цим покінчено!
168. jetzt ist der Bock fett! - достатньо! Кінець моєму терпінню!
169. jetzt ist genug Heu drunten! - зараз урветься терпець!
170. jetzt ist Schicht im Schacht! - тепер кінець! Це кінець!
171. jetzt schlägt's dreizehn! (ugs.) - це вже занадто! Далі нікуди! Дійшли до краю!
172. jetzt/gleich hat es geklingelt - кінець моєму терпінню!
173. jetzt/nun reicht es! - вираз нетерпіння, роздратованості;
174. nun/jetzt haben wir die Pastete! - вживається як коментар роздратованої людини у неприємній або лякаючим ситуації. «Ось тобі і на! ось тобі і сюрприз!»;
175. nun/jetzt mach mal einen Punkt - ну все, достатньо!
176. von jetzt auf gleich – відразу;
177. was ist denn jetzt kaputt? - що трапилося?
178. früh und spät – утром и вечером, всегда, во всякое время;

179. früh mit den Hühnern zu Bette und auf mit dem Hahn um die Wette - ложиться с курами, вставать с петухами;
180. in aller Herrgottsfrühe - ни свет ни заря;
181. spät kommt Ihr, doch Ihr kommt - краще пізно ніж ніколи;
182. von früh auf – з раннього дитинства;
183. früher oder später – рано чи пізно;
184. du kommst noch früh genug zu spät (scherzh.) – не квапся, все одно ти не встигаєш;
185. in aller Frühe – дуже рано, рано-вранці;
186. rar, wie Maurerschweiß - дуже рідко;
187. aber und abermal – снова и снова;
188. ein für allemal – раз навсегда;
189. zu allerletzt – наслідок, в останню чергу, наприкінці;
190. ein langer Abschied kostet unnütze Tränen – довгі проводи — зайві сльози;
191. endlich bleibt nicht ewig aus – когданибудь да наступит желанный конец;
192. es kommt immer bunter – час от часу не легче;
193. von langer Hand - давно; с давних пор; издавна;
194. alter Junge - старина, дружище;
195. bis zum jüngsten Tag - до скончання века;
196. das Jüngste Gericht - Страшный Суд;
197. der Jüngste Tag - судний день;
198. die Jugend aufleben lassen - тряхнуть стариной, вспомнить молодость;
199. ein junges Blut - молодий чоловік;
200. Jugend hat keine Tugend - молодозелено, погулять велено;
201. jung geboren, alt erzogen - мудрий ніхто не вродився, а навчився;
202. jung gewohnt, alt getan - трясёт цар бороду, бо так привик змолоду;
203. jung und alt - старий і молодий;
204. junges Gemüse - незріла молода людина;
205. schwerer Junge - преступник, рецидивист;

206. so jung kommen wir nicht wieder zusammen (ugs.) - хто зна, коли ми знову зустрінемося;
207. von jung Auf – змолоду, з дитинства;
208. wer die Jugend hat, hat die Zukunft - за кем молодежь, за тем и будущее;
209. von Kindesbeinen an – з раннього дитинства;
210. von klein auf – з дитинства;
211. (noch nicht) aus dem Alter heraus sein – (ще не) вийти з певного віку;
212. alt und grau werden – постаріти й посивіти;
213. alt wie Methusalem – стар как Мафусаил (т.е. очень стар);
214. alte Bäume sind böse biegen – старое дерево с трудом гнется, старые люди неподатливы;
215. alte Kalender – старый стиль;
216. alter Haus – старина (о человеке);
217. Alter ist ein schweres Malter – старость не радость;
218. Alter ist ein Unwetter Gast – (присл.) старість не радість;
219. Alter macht zwar immer weiß, aber nicht immer weise – (присл.) із сивою бородою не все розум приходить; борода до пояса, а розуму ні волоса; борода по коліна, а розуму як у дитини;
220. Alter schützt vor Torheit nicht – волосся сивіє, а голова шаліє; сивина в бороду, а біс в голову;
221. Alter stützt vor Torheit nicht – бывает и на старуху проруха;
222. auf Altenteil sitzen – оставаться при своей стариковской доле;
223. das Alter ist ein Spital, das alle Krankheiten aufnimmt – старість не прийде з добром: коли не з кашлем, то з горбом; старість іде і хвороби веде;
224. das Alter meldet sich – старість дається взнаки;
225. das Alter wägt, die Jugend wagt – (присл.) старість міркує, а молодість ризикує;
226. das gefährliche Alter – (розм., жарт.) небезпечний вік (коли жінка за всяку ціну хоче утримати молодість, яка минає; за назвою роману датської письменниці Корін Міхаеліс);

227. das hohe Altertum – сива давнина, прадавнина;
228. das ist alt! – (розм. фам.) це давно всім відомо;
229. der alte Adam - старі звички чоловіків;
230. die Alte Welt – древний мир; Старий світ (Азия, Африка и Европа)
231. die Alten zum Rat, die Jungen zur Tat – молодий у бій, старий – на раду;
молодий – для діла, старий — для поради;
232. dienstpflichtiges Alter – (військ.) призовний вік;
233. ein biblisches Alter – біблійний вік;
234. es beim alten lassen – оставить по-старому
235. im blühenden Alter sein – бути в розквіті літ;
236. im gleichen Alter stehen – бути ровесниками;
237. j-d steht im besten Alter – кому-н. уже під п'ятдесят;
238. man sieht j-m sein Alt er nicht an – хто-н. на вигляд молодший за свої літа,
здається молодшим;
239. mein alter Herr – мой родитель
240. meine alte Dame – моя родительница
241. sich auf sein Altenteil setzen – удалиться на старости лет на покой; перейти
по старости на иждивение к своим детям
242. von alters her – з давніх часів, здавна, споконвіку, з сивої давнини;
243. vor alters – колись давно, у давнину;
244. wenn ein Alter ein Junges Weib nimmt, so lacht der Tod – ненадовго старий
жениться;
245. wer im Alter ernten will, muss in der Jugend säen – (присл.) чого за молоду
навчишся, в старості як знайдеш; хто вчиться змолоду, не зазнає на
старість голоду;
246. wie die Alten sunge, so zwitschern auch die Jungen – які самі, такі й сини;
247. aller Anfang ist schwer – лиха беда начало;
248. Anfang und Ende reichen sich die Hände - начал дело – доведи его до конца;
249. beim rechten Ende anfassen – правильно, умело прийнятися за какое-л. дело;
250. beim verkehrten Ende anfassen – начать, прийнятися за дело не с того конца;

251. das dicke Ende kommt noch nach – не бойся начала, бойся конца;
252. das Ende krönt das Werk – конец венчает дело, конец – делу венец;
253. das Ende von Lied – конец. исход дела;
254. den Anfang Machen – положить начало;
255. ein Ende nehmen – закончиться;
256. ein kurzes Ende machen – быстро закончить что-л., закончить без промедления;
257. Ende gut, alles gut – все хорошо, что хорошо кончается шекспировская комедия(фраза из неё);
258. in den Anfängen liegen – быть в периоде первоначального развития;
259. klein anfangen – начать с малого;
260. kein Ende nehmen – не переставати, не зупинятися;
261. kein Ende finden – тривати нескінченно, не переставати;
262. ein böses/kein gutes Ende nehmen – мати поганий кінець, погано закінчитися;
263. letzten Endes – в конечном счете, в конце концов;
264. mit ihm ist es aus und zu Ende – ему крышка, конец; чему-л. пришел конец;
265. noch in den Anfängen stecken – находиться в зачаточном состоянии;
266. seinem Abschluss entgegengehen – кінчатися, наближатися до кінця;
267. seinen Anfang nehmen – брать начало, начинаться;
268. zu Ende führen – завершить, закончить, довести до конца что-л.;
269. zu Ende sein – прекращаться, кончиться;
270. zum Abschluss bringen — закінчити, завершити що-н.;
271. erst nach dem Feierabend kommen – приходит к шапочному разбору;
272. Feierabend - закінчено; вирішено; налагоджено;
273. Feierabend machen – закончить рабочий день; закончить свой жизненный путь;
274. die Akten schließen – покончить с каким-л. делом (юр.)
275. pünktlich wie die Maurer - вчасно, пунктуально;

276. Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige - пунктуальність - це цінна чеснота;
277. einen Termin ansetzen – назначить срок;
278. für Abwarten und Kaffeetrinken! – (розм.) запаснмося терпінням; поживемо — побачимо;
279. abwarten und Tee trinken – (розм. фам.) зберігай терпіння!
280. besser abwarten, als sich übereilen – присл. поспішиш — людей насмішиш; скорий поспіх — людям посміх;
281. in aller Eile – наспех, второпях;
282. Irrtum ist der Übereilung Sohn – поспешишь - людей насмешишь;
283. seit Menschen sich besinnen – с незапамятных времен;
284. als der Großvater die Großmutter nahm - (шутл.) давным-давно; при царе Горохе;
285. verkaufe die Aale nicht, bevor du sie gefangen hast – ще й риби не піймали, а вже заходилися юшку варити (поспішили);

2 гупа ТФО

1. alter Schwede – хитрец; собутыльник;
2. am Ende gar – чего доброго;
3. am Ende sein – быть при последнем издыхании; дышать на ладан;
4. am Ende seine Kräfte sein – выбиться из сил;
5. April, April, der weiß nicht, was er will – він і сам не знає, чого хоче; у нього сім п'ятниць на неділю;
6. auf Jahr und Tag genau – з точністю до деталей;
7. bei jmm. Guten Tag sagen - нанести короткий візит;
8. bei Nacht und Nebel – таємно;
9. damit ist Feierabend- вирішено; кінець!
10. dem Gebot der Stunde gehorchen – робити те, чого вимагає ситуація;
11. der Held des Tages sein - бути героєм часу через певні визначні діяння;
12. die Zeit ist mir lang geworden - мені набридло, я скучив;
13. dumm wie die Nacht sein - бути дуже дурним;

14. ein seltener Vogel – чудний чоловік; чудака, біла ворона;
15. ein Unglück kommt selten allein – «біда не приходить одна»;
16. ein Unterschied wie Tag und Nacht - велика, вражаюча різниця;
17. eine Schwalbe macht noch keinen Sommer – один позитивний знак не є достатнім для остаточного покращення ситуації;
18. einen guten/schlechten Tag haben - мати добрий/ поганий настрій;
19. fixer Junge – молодець;
20. frisch wie der junge Morgen – неймовірно бадьорий, повний ентузіазму;
21. Frühlingsgefühle bekommen/haben – надмірно цікавитися дівчатами, закохуватись;
22. grüner Junge - молокосос, сопляк;
23. hasch mich, ich bin der Frühling! – коментар, що використовується у ситуації коли людина (частіше жінка) намагається виглядати молодше свого віку та привабливіше для протилежної статі;
24. hässlich wie die Nacht – дуже страшний; потворний;
25. in den Wochen sein – народжувати дитину;
26. in die andere Woche gucken (landsch.) – задумливо дивитися в одну точку;
27. in die Wochen kommen – народити дитину;
28. jmdm. keinen Sommer und keinen Winter machen – не представляти ніякого інтересу; не зацікавити;
29. launisch wie Aprilwetter – примхливий, мінливий як погода в квітні.
30. launisch wie der April – примхливий, мінливий, як погода в квітні;
31. nicht von gestern sein – быть опытным, бывалым;
32. schön wie der junge Morgen/Tag – позначається юність, квітуча молодість;
33. Schreck in der Abendstunde – неприємний сюрприз;
34. seinen guten Abend haben – бути в ударі;
35. über die Zeit kommen - не бути переможеним, не дивлячись на невдачі (бокс);
36. Übermut tut selten gut – пустощі часто мають погані наслідки;

37. wenn Dummheit weh täte, müsste er/müsste sie (usw.) den ganzen Tag schreien – він, вона (тощо) вкрай дурний;
38. wie drei Tage Regenwetter aussehen – виглядати кисло і похмуро;
39. wie ein Dieb in der Nacht – непомічено; таємно;
40. zu Nacht essen – вечеряти;
41. zur Feier des Tages – в честь свята;

3 група ТФО

1. ab ovo – з самого початку;
2. alle Finger lang – поминутно, то и дело
3. alle sein – кончатся, прийти к концу
4. Anlauf nehmen – *спорт.* взяти разбег; *перен.* начинать, приступать к чему-л.;
5. Anno Tobak – давно колись, за давніх часів, за царя Панька;
6. auf dem Flecke – немедленно, сразу (тут же);
7. auf den ersten Ansatz – з самого початку, з першого разу, з першого заходу;
8. auf Gedeih und Verderb - на вечные, до гроба, до гробовой доски;
9. aus der Arche Noah – с допотопных времен; допотопный;
10. basta und Amen – (розм.) і край! І годі!
11. bei Frost und Schnee – зимою, в зимнюю стужу, в трескучий мороз;
12. bis ins dritte (vierte) – до третього або четвертого коліна;
13. bis zum Äußersten – до самого кінця;
14. Das A und das O – альфа і омега; початок і кінець;
15. das ist ein Abwaschen – (розм.) заразом, за одним заходом, за одним разом;
16. einen Ausschlag geben – завершити какое-л. дело; решить дело, вопрос;
17. er kommt mit dem Glockenschlag - он пунктуален, он точен как часы;
18. erst das Geschäft, dann das Vergnügen - кончил дело - гуляй смело; делу время - потехе час;
19. es ist die höchste Eisenbahn! – время не терпит! нельзя терять ни секунды! дело не терпит ин малейшего отлагательства!

20. fort und fort – непрерывно, беспрестанно;
21. im Aktion treten – приступить к действиям, начать действовать;
22. in einer Hurr - вмиг, в одно мгновение, одним духом;
23. je und je - во всякое время, всегда;
24. j-m das Wort abschneiden – раптово перервати кого-н., обірвати кого-н. на півслові;
25. man muß die Feste feiern, wie sie fallen – нужно пользоваться удобным случаем; всему свое время;
26. mit dem Glockenschlag kommen – прийти точно, хвилина в хвилину;
27. mit den Hühnern schlafen gehen - с курами ложиться спать (т.е. очень рано);
28. mit leichten Füßen – быстро, легко;
29. seinen Fortgang nehmen – продолжаться, идти своим чередом;
30. stehenden Fußes – уверенно, твердо;
31. von Fall zu Fall – час від часу, від часу до часу;
32. von je her - с давних пор, издавна, искони;
33. vor allen Dingen – прежде всего, в первую очередь;
34. wie ein Blitzstrahl aus heiterem Himmel - как гром среди ясного неба;
35. wie ein Donnerschlag aus heiterem Himmel – как гром среди ясного неба, внезапно;
36. wo brennt's den? – что за спешка?
37. zu jäh, bringt Weh - поспешишь - людей насмешишь;
38. zum Abschnappen – в останню мить; на шапкобрання;
39. zum Austrag kommen – разрешиться, закончиться, прийти к концу, к какому-л. результату;